

T.C

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

**BİR KAÇIŞ MEKÂNI OLARAK HETEROTOPYA:
MODA (KADIKÖY) ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SERHAT AY

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ YİĞİT

BİLECİK, 2018

REFERANS NUMARASI: 10165383

T.C
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

BİR KAÇIŞ MEKÂNI OLARAK HETEROTOPYA:
MODA (KADIKÖY) ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Serhat AY

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Ali YİĞİT

Bilecik, 2018
Referans Numarası: 10165383

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSIS Belge No	DFR-172
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı: Serhat Ay
Anabilim Dalı : Coğrafya
Programı : Tezli Yüksek Lisans
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Ali YIGİT
Tezin Özgün Adı : Bir Kacış Mekanı Olarak Heterotopya :
Moda (Kadıköy) Örneği
Tezin İngilizce Adı : Heterotopia as a Space of Escapism: A case study of
Moda (Kadıköy)

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 06 / 08 / 2018

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ OY
ÇOKLUĞU ile Coğrafya Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ali YIGİT

Üye Prof. Dr. Harun TUNCEL

Üye : Doç. Dr. Mutlu YILMAZ

Üye :

Üye :

İmza
[Signature]
[Signature]
[Signature]

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / 20.... tarih ve
..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

“Bir Kaçış Mekânı Olarak Heterotopya: Moda (Kadıköy) Örneği” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Serhat Ay

15.07.2018, Bilecik

ÖNSÖZ

Heterotopya kavramıyla ilk defa David Harvey'nin Umut Mekânları adlı kitabındaki iki paragraflık anlatımında karşılaşmıştım. Kavram, zihnimde İstanbul'da lisans eğitimim boyunca boş vakitlerimde bulunduğum Kadıköy'ün Moda semti ile ilgili birçok çağrışıma sebep olmuştu. Prof. Dr. Erdal Karakaş'tan aldığım yüksek lisans dersi kapsamında gerçekleştirdiğimiz şehir fonksiyonları konulu ödev sunumlarında heterotopya üzerinde bir metinle hazırlandım. Yüksek lisansın ikinci yılında tez konumu da bu doğrultudaki okumalar ve sahada yaptığım gözlemler sonucu, heterotopya olarak belirledim. Heterotopya kavramını, Lefevbre'in kavramı kentsel bir diyalektik içerisinde ele aldığı şeklini esas alarak, coğrafi düşünce tarihinde yer edinen önemli bir yöntemsel yenilik olan Hartshorne'un alansal farklılaşması metodu ile kullandım. İkinci bir yöntem olarak, İsveçli coğrafyacı Hagerstrand'ın Zaman Coğrafyası modelini eleştirel ve radikal bir perspektife açarak, 'gündelik hayatın zamansal patikaları' çerçevesinde, Moda'nın gece hayatı ile ilgili harita ve grafikler oluşturdum. Son olarak da hümanist coğrafya geleneğinin yöntemleri olan fenomenoloji ve hermeneutik ile Moda'daki heterotopik öğeleri sundum.

Çalışmamın her aşamasında beni destekleyerek yönlendiren ve derslerinde modern coğrafyanın geçmişinden günümüze birçok coğrafyacı ve kavramı vesilesi ile öğrendiğim ve bana rehberlik eden danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali Yiğit'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, konu seçiminde bana destek olan ve Almanya'daki üniversite kütüphanelerden çalışmalarımı ilgili birçok bilimsel makaleyi bana getiren sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Levent Uncu'ya, tezin konusuyla ilgili birçok makale ve kitap desteği ile bana kattığı bakış açıları için sayın hocam Prof. Dr. Harun Tunçel'e, bu tezin ilk filizlerinin yer aldığı sunumumu yaptığım yüksek lisans dersini veren ve tez süresince kütüphanesinden faydalandığım bölüm başkanımız sayın hocam Prof. Dr. Erdal Karakaş'a, tez sürecinde hep yanımda olan değerli dostum Arş. Gör. Ebubekir Karakoca'ya ve maddi, manevi tüm desteklerinden dolayı değerli aile dostlarım ve hocalarım Galip Varoğlu ve F. Güzin Ağca Varoğlu'na şükranlarımı sunarım.

Serhat Ay

15.07.2018, Bilecik

ÖZET

İstanbul'un Kadıköy ilçesinde yer alan Moda semtindeki sosyo-mekânsal öğelerin incelendiği bu çalışma, Fransız filozof Michel Foucault'nun heterotopya kavramını temel alan bir mekân değerlendirmesini esas almaktadır. Foucault'nun öne sürdüğü kavram, ütopyacı toplumsal süreçlerin oluşturduğu baskıcı bir düzenden sapan insanların birbirinden farklı yapıların bir yerde yaşadığı radikal ve özgür mekânları ifade eder. Mimarlara verdiği bir seminerde heterotopik mekân örnekleri sunan Foucault, 1986 yılında yayınlanmış olan “Başka Mekânlara Dair: Heterotopyalar” adlı makalesinde kavramını ifade ederken, heterotopik mekânın altı farklı heterotopolojik niteliğini ortaya koyar. Buna göre alternatif toplumsal düzenin arandığı, özgün direniş çabalarının, birbirinden farklı birtakım şeylerin bir mekânda olduğu karşı muhalif mekânlar heterotopyaların en belirgin özellikleridir. Heterotopyaların içerisinde huzur evleri, psikiyatri klinikleri, hapishaneler, mezarlıklar, hamamlar, müzeler, tiyatro ve sinema gibi mekânları sayan Foucault, mimari, kentsel planlama, beşeri coğrafya, sosyoloji, sanat, edebiyat gibi önemli alanlarda heterotopya çalışmalarına öncülük etmiştir.

Coğrafi bir perspektif hassasiyeti ile heterotopyaya yaklaşan David Harvey ise Foucault'nun heterotopyalarını durağan ve kısır olarak değerlendirir. Ona göre, Foucault sadece örgütlenmiş kurumsal baskının mekânları üzerinde yoğunlaşarak, ileri sürdüğü görüşün genellenebilirliğini zayıflatır. Henri Lefebvre alternatif bir heterotopya görüşü ortaya koyarak, heterotopyaları farklılığın, kuralsızlık durumunun, potansiyel dönüşüm süreçlerinin mekânları olarak görür. Bu çalışmada da diğer heterotopya çalışmalarından farklı olarak heterotopyalar, Lefebvre'nin alternatif heterotopya okumasından hareketle, diyalektiğe dayalı bir kentleşme düşüncesinin içine yerleştirilmektedir. Bu noktada Lefebvre'in mekânsal üçlüsü çalışmanın çekirdeğine oturtularak, bir heterotopik mekân olarak Moda semtinin gündelik hayat pratiklerinin, algılanan, tasarlanan ve de yaşanan mekân anlayışı ile gösterilmesi mümkün olmuştur. Bu imkân ile mekânın bulunduğu döneme, alana, sahaya ve başat etkinliğe bağlı olarak değiştiği, heterotopinin vurguladığı zıtlıklar, karşıtlıklar, üst üste binmeler ve yan yana gelmeler ile dolu olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bunu göstermek için de ilk olarak; bir heterotopya örneği olarak Moda semtinde karşıtlığın ve zıtlığın en bariz göstergeleri olan sokak duvarları üzerine

yazılanların silinen ve okunabilen durumda olanları bir dağılış haritası ile sunulmuştur. Bu kentsel mekânın duvar yazıları, karşıtlıklarıyla bir heterotopya örneğidir. Metodolojik olarak Amerikalı coğrafyacı Hartshorne'un coğrafi araştırmanın temeli saydığı alansal farklılaşma metodu, farklı ve karşıt mekânlar olarak bilinen heterotopiyaların çıkarılıp öne sunulmasında temel bir rol oynamıştır. Bu nedenle araştırma sahasındaki mekânların gün içerisindeki zamansal yoğunluklarını ortaya koyarak, onların toplumsal düzendeki yeri ve heterotopik mekân nitelikleri ortaya konmuştur. Heterotopya kavramı bu tezde Yi-Fu Tuan'ın coğrafyaya kazandırdığı “kaçış” kavramı ile birlikte ele alınarak, heterotopik mekânın oluşumuna dair nedenler ortaya koyulmuştur.

Çalışma çerçevesinde yapılan saha çalışmalarında iki yıl boyunca Moda semtinde faaliyet gösteren ve mekâna dair önem teşkil eden kurumlar gözlemler, fotoğraflar ve görüşmelerle incelenmiştir. Bölgede yer alan insanların ve toplulukların yılın belli dönemlerinde organize ettiği sinema okumaları, edebiyat söyleşileri, sahaf festivali, fotoğraf sergileri, konser etkinlikleri çerçevesinde katılımlı gözlem yapılmıştır. Duvar yazılarının altı aylık dönem içerisindeki görünüm ve değişimleri kartografik fotoğraf yöntemi ile kayda geçirilmiş ve sosyal teorideki açıklayıcı kavramlar (heterotopya) kullanılarak, coğrafi perspektif çerçevesinde Moda semti bir karşı bölge olarak ortaya konmuştur. İstanbul'un bu semtinde mekânsal olarak örüntülenen ve gündelik hayat pratiklerinin içinde kendini belirginleştiren farklılıklar ve karşıtlıklar oldukça ilgi çekicidir. Bu bağlamda bu çalışma coğrafi kavram ve yöntemler kullanılarak Moda'nın gece peyzajı, mekânın dili olarak kabul edilebilecek duvar yazıları ve sivil toponomisinin sunulmasıyla, bir metropol semtinin kentsel diyalektik içerisine konularak ele alındığı ilk heterotopya çalışması niteliğini de göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Heterotopya, İstanbul, Moda Semti, Foucault, Alansal Farklılaşma, Zaman Coğrafyası, Duvar Yazıları.

ABSTRACT

This study is based on the processing of the concept of heterotopia, which the French philosopher Michel Foucault revealed in his space speech, on socio-spatial items in the Moda neighborhood of Istanbul's Kadıköy district. According to Foucault's concept, from the norms of utopian social processes, to radical and free places where people who deviate from a repressive plane live in a place where different structures live together. Foucault, who spoke at a seminar presented to architects, presented the dialectic of the concept in his article "Heterotopias" in 1986, published in 1986, revealing six different heterotopia characteristics of the heterotopic space. According to this, the opposing places where the alternative social order is searched, the specific resistance efforts, the things which are different from each other, are the most prominent features of the heterotopia. Foucault has pioneered heterotopia in important areas such as architecture, urban planning, human geography, sociology, art, literature, which counts places such as tranquility houses, psychiatric hospitals, prisons, cemeteries, baths, museums, theaters and cinemas within their heterotopia.

Approaching heterotopia with geographical perspective sensitivity, David Harvey undermines the generality of Foucault's view that heterotopias are viewed as static and infertile, and that they only focus on organized institutional pressures. Rather, instead of other heterotopia studies, Heterotopias have been embedded in dialectic thinking based on Henri Lefebvre's view of an alternative heterotopy, which sees the difference, the state of impermanence, the sites of potential transformation processes. At this point, Lefebvre's spatial triad is set at the core of his work, and the contradictions, oppositions, opposites, and side-by-side differences that heterotopia emphasizes that the daily life practices of a heterotopia are changed by the perception of space, It was first tried to show that it was filled with germs. A heterotopia is presented with a distribution map of the opposites in Moda neighborhood and the written and readable texts written on the street walls which are the most obvious signs of the opposite. This urban space of collapse of the public space is transformed into a different place by the opposition of the wall writings.

Methodically, the method of spatial differentiation, which the American geographer Hartshorne considered as the basis for geographical research, played a key role in the extraction and presentation of heterotopias known as different and oppositional spaces.

As another method, the scheme of the Swedish geographer Hagerstrand for the time geographical model of the quantitative products of the quantitative revolution is effective in depicting how the daily life of the individual evolves in space and time, but how the stations and fields formed by the interaction of the time and space in the diagram are produced and differentiated and the hegemonic order in the managerial background of the time and space systems that form as it does not disclose anything about it. Therefore, for the wider questions, the place of research space and its heterotopic place in social order by revealing the temporal intensities during the day are revealed.

In this thesis, the concept of heterotopia is discussed together with the concept of "escape" that Yi-Fu Tuan gives to geography, and the reasons for the formation of heterotopic space are revealed. On this page, both the dialectic between the heterotopic and the escape topic and the identity and the qualities of the escape places are shown.

During the two-year field studies conducted in the framework of the study, the organizations operating in the Moda neighborhood examined observations, photographs and interviews. Cinema readings organized by people and communities in the region during certain periods of the year were exhibited in the context of literary dialogues, festival fairs, photo exhibitions and concert activities. The wall writings were also recorded in the six-month period with the appearance and changes of the cartographic photography method.

Based on the fact that everything in the feasible world coexist in an impossible space, the heterotopia has emerged as a counter-zone by considering the differences in the fashion district, where the daily life practices are grounded, based on the concepts of social theory on the basis of the contradictions and geographical perspectives. This study also shows the nature of the nightly gaze produced by using geographical concepts and methods, the first heterotopia study in which street writings were put into a urban dialectic with a representation of civil toponymy.

Keywords: Heterotopia, Moda, Istanbul, Areal Differentiation, Time Geography.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
TABLolar LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEZİN KAPSAMI

1.1. ÇALIŞMANIN PROBLEM TANIMI, AMACI VE ARAŞTIRMA SORULARI	6
1.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	9
1.3. ARAŞTIRMA SAHASININ GENEL ÖZELLİKLERİ	12

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM ve MATERYAL

2.1. HERMENEUTİK FENOMENOLOJİ	18
2.2. FARKLI MEKÂNLAR İÇİN ALANSAL FARKLILAŞMA METODU	23
2.3. GÜNDELİK HAYATIN ZAMAN COĞRAFYASI: HAGERSTRAND'IN MODELİ	26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODA SEMTİNİN HETEROTOPYASI

3.1. SOKAK YAZILARIYLA KARŞI MEKÂNIN POLİTİĞİ	31
3.2. MODA'NIN BAŞKA MEKÂNLARI	45
3.3. GECE COĞRAFYASI: GÜNEŞİN GECE DOĞDUĞU YER	55
3.4. MODA'NIN SİVİL TOPONOMİSİ	62
3.5. HIZ ÇAĞINDA KARŞI BİR KÜLTÜR: “AHAN DA FOTOĞRAF”	65

SONUÇ	69
KAYNAKÇA	72
EKLER	76
ÖZGEÇMİŞ	77

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Mekânsal üçlü ve Heterotopya	7
Şekil 2: Heterotopik mekânın temel bileşenleri.....	10
Şekil 3: Moda semtinin konum haritası	12
Şekil 4: Moda semtinin haritası	13
Şekil 5: Çalışmanın kavramsal çerçevesi	17
Şekil 6: Alansal farklılaşma metodunun 1980lerde uygulandığı başlıca konular.....	25
Şekil 7: Hagerstrand’a (1970) göre günlük zaman-mekân patikalarının diyagramatik gösterimi	27
Şekil 8: “Kadıköy duvar yazılarıyla güzel bırakın kendimizi ifade edelim.”	33
Şekil 9: Moda sokaklarından #şiirkadıköyde etiketli duvar yazısı	34
Şekil 10: “Sokak felsefesi” haline gelen duvar yazıları uygulamaları ve #şiircem’de	35
Şekil 11: Sokağın fonksiyonları ile Moda heterotopyası.....	36
Şekil 12: Moda’da düzenlenen etkinlik duyurularının ortaya çıkardığı görünümeler	36
Şekil 13: Moda sokaklarında antikapitalist (solda) ile iktidar karşıtı söylemlerden örnekler ...	38
Şekil 14: Moda Semtindeki sokak duvarlarına yazılan yazıların dağılışı.....	39
Şekil 15: 2008 yılından beridir Moda Pasajı önünde sebze ürünleri satan seyyar satıcı ve duvar yazıları.....	40
Şekil 16: İstanbul Belediyesinin Şişhane Metro İstasyonu içindeki duvar yazıları sergisi (9 Mayıs 2018)	41
Şekil 17: Moda’daki okunmaz hale getirilen duvar yazıları.....	42
Şekil 18: Bir apartman girişinden: “Duvarlar yazılmak içindir...”	42
Şekil 19: Moda’daki kafelerin duvarları üzerindeki müşteriler tarafından yazılmış yazılardan görünümeler	43
Şekil 20: Moda sokaklarından bölgenin en yaygın duvar yazısı söylemleri bir arada	43
Şekil 21: All The Devils Are Here (Tüm Şeytanlar Burada).....	45
Şekil 22: Moda heterotopyasının başka mekânlarının dağılışı haritası	50
Şekil 23: Moda’daki Kafkas Pasajı içerisindeki sahaflar ve tiyatro etkinliklerinin ilan edildiği afiş panosu.....	51
Şekil 24: “Başka bir okul mümkün”	52
Şekil 25: Ekolojik dengeye saygı çerçevesinde değerlendirilebilecek bir duvar yazısı.	53
Şekil 26: Koşan Kamplumbağa İlkokulu’nun heterotopik düzeni	54
Şekil 27: Rene Magritte’in ‘Işık İmparatorluğu’ adlı tablosu	56
Şekil 28: Moda semtindeki kafelerden gündelik bir görünüm.	56
Şekil 29: Vav Kafe ile Karga Kafe’nin cumartesi gününe ait yoğunluk grafiği	57
Şekil 30: Moda’da sosyal işletmelerin (soldan sağa) 13:00, 16:00, 19:00, 22:00, 00:00 ve 00:02 saatlerine göre gelişen doluluk oranları (Mayıs 2018).....	58
Şekil 31: Moda’daki kafe türündeki mekânlarına ait günlük yoğun grafiği.....	59
Şekil 32: Moda’daki sokak duvarlarından gece ile ilgili yazılar	60
Şekil 33: Kibrit Kutusu adlı kafede oluşturulmuş heterokronik bir görünüm	64
Şekil 34: Askıda Fotoğraf etkinliğinde sergilenen bu fotoğraf önceki bölümlerde heterotopya olarak işlediğimiz duvar yazılarını göstermektedir.	66

Şekil 35: “Ahan da Fotoğraf” adlı analog fotoğrafçılar grubunun Moda Parkındaki geleneksel Askıda Fotoğraf adlı etkinliğinden bir görünüm.....	67
Şekil 36: Askıda Fotoğraf etkinliğinden bir görünüm.....	68

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Lefebvre'in mekân kategorileri	4
Tablo 2: Fenomenoloji ve hermeneutik: bir takım tematik ve metodolojik ortaklık ve farklılıklar.....	19
Tablo 3: Moda semtinde yer alan sosyal işletmelerin cumartesi gününe ait veri setinden bir kısım.....	29
Tablo 4: Moda'nın heterojen yapısını oluşturan mekânların sayıları	48
Tablo 5: İstanbul'da semtlere göre sahaf sayıları	51
Tablo 6: Kadıköy ve Üsküdar'daki kafe ve restoranların isimleri	63
Tablo 7: Heterotopik mekân özellikleri ve Moda'nın başka mekânları.....	70

GİRİŞ

Marx, Marshall, Weber ve Durkheim'in hepsinde ortak olan şudur: Zamanı mekânın önünde tutarlar ve mekânla ilgilendikleri durumda ise mekânı tarihsel eylemin sorunsuz sahası olarak görme eğilimi gösterirler (Harvey, 2001: 25).

Tüm zamanların en iyisiydi, belki de en kötüsü de... Bilgeliğin çağıydı. Aptallığın çağıydı, inançların dönemiymi, inançsızlığın da. Mevsim aydınlığın mevsimiymi, belki de karanlığın... Umut'un baharını, umutsuzluğun kışını yaşıyordu. Her şey geleceğindi. Gelecek hiçlikti aslında. Hepimiz cennete gidiyorduk; ya da tersine, cehenneme. Gün bugüne o denli benziyordu ki, gürültücü yetkililerden kimi, karşılaştırmaların yalnızca üstünlük açısından yapılmasında direnir oldular (Dickens, 2005: 11).

Türkiye'nin 2023 yılı için belirlenen hedeflerinin odak noktaları olan; İstanbul'un kuzey bölgesinde inşa edilmeye başlanan dünyanın en büyük havalimanı projesi, Marmara Denizi'ni Karadeniz ile birbirine bağlayacak olan İstanbul Kanalı Projesi, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayacak 3. Köprü inşaatı ile aynı işlevdeki su altı metrosu olan Marmaray, Yüksek Hızlı Tren projeleri, nükleer enerji üretim tesisleri gibi büyük projeler mekânsal politikanın dünyada olduğu kadar ülkemizde de önemini göstermektedir. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz döneme Foucault'un ifade ettiği gibi 'mekân çağı' yakıştırması yapmak mümkündür. Mekâna dair bu göstergelerin yoğunluğu üretimlerinin büyük bir kısmını mekân ve onun üzerinden yaptığı tarihsel okumanın üzerine kuran Foucault'yu haklı çıkartmaktadır. Ona göre, gelişme ve duraklama, buhran ve döngü temalarıyla; sürekli birikmiş geçmiş düşüncesiyle, dünyanın buzullaşması tehdidiyle ve içerdiği sayısız ölmüş kişisiyle tarih, 19. yüzyılın en büyük saplantısıydı (Foucault, 1984). Dolayısıyla zaman ve tarih, beşeri bilimlerin en az yüz yılında ayrıcalıklı bir konumunda yer alıyordu. Çünkü "tarihin nasıl yapıldığını bilmek, özgürleştirici bilginin ve pratik siyasi bilincin kaynağı, sosyal yaşam ve pratiğin eleştirel yorumunun en önemli değişken taşıyıcısıydı" (Soja, 2017). Radikal bir adımla bu tarihsel anlatıyı mekânsallaştırmaya çalışan coğrafyacı Edward Soja, Postmodern Coğrafyalar (2017) adlı kitabında en önemli

sonuçları gizleyeninin zamandan ziyade mekân olduğunu savunur. Bunu da Lefebvre ve Foucault'nun mekân üzerine kurdukları diyalektiklerle temellendirir. Hele ki Foucault (1984) yaşamın ta kendisinin, yani bereketli, verimli ve diyalektik olan zamanın karşısında mekânın, 'diyalektik olmayan; cansız, sabit ve hareketsiz' olarak tasavvur edildiğini ortaya koyar. Nehrin karşı kıyısındaki mekân ise 'cansız, sabit ve hareketsiz' olarak incelemeye alınmıştır.

Türk bilim ve sanat literatürüne baktığımızda, mekânın önem kazanmasının bir hayli geciktiği görülecektir. Bu gecikmeyi Hegel'in "bir kavram ancak belirttiği şey tehdit altında olduğunda, sonuna –dönüşümüne- yaklaştığında ortaya çıkar." sözü ile açıklayabiliriz. Hele ki 1950 sonrası gerçekleşen yoğun göçün de katıldığı karmaşık sosyal düzen için. Daha belirgin bir örnek vermek gerekirse Yeni Türk Edebiyatı'nın önemli isimlerinden Oktay Rifat, 1976 yılında yayınladığı "Bir Kadının Penceresinden" adlı romanın giriş bölümü niteliğini taşıyan birinci bölümünü edebiyat eleştirmeni Muzaffer Uyguner'in (1977) "gereksiz bilgiler" diye eleştirdiği mekânsal bir bağlamla yoğunmayı tercih eder:

Anlatacağımız öykü 1975 Türkiye'sinin İstanbul'unda geçer. Şimdilerde moda olan bir terimle az gelişmiş bir toplumdur 1975 Türkiye'si. Az gelişmişlik kendine özgü bir varoluş biçimidir ki ulusal renge karışır ve yaşamın her kertesinde kendini duyurur. Yürümekten giyinip kuşanmaya, alışveriş etmekten sevmeye, sanattan bilime, hukuktan bilime dek her alanda onu başka bir yüzle görürsünüz... Bu durumun nedenlerini ortaya çıkarmak, gelişmiş sömürge toplumların az gelişmiş toplumun kaderindeki yerine parmak basmak bir öykücüden çok bilim adamına düşer. Ama her ne olursa olsun bir yazarın yine de bu konuya eğilmesi, hiç olmazsa az gelişmişliğin nitelikleri üstünde öyküsünü aydınlatacağı ölçüde, durması zorunludur (Rifat, 1976:5).

Bir yazısında Oktay Rifat'ın romanını ele alan edebiyat eleştirmeni Muzaffer Uyguner'in giriş bölümü için söyledikleri dikkate değerdir: "Romanın giriş bölümü okuyucuya gereksiz bilgiler veriyordu... Böyle bir giriş yeni bir biçim midir? Bunu bilemiyoruz. Oktay Rifat'ın elbette bir düşüncesi olmalı. Belki de her okurun, yazarın düşüncesini anlaması için zorunlu görülmüştür böyle bir açıklama. Ama gerekli mi? Bize göre, hayır, gerekli değil." Sanıyorum ki Uyguner, bahsi geçen romanın giriş bölümünün

son paragrafında yazarın ince bir şekilde değindiği mekânın önemi konusunu gözden kaçırmıştır:

Öykümüz aşağı yukarı böyle bir ortamda geçiyor. Konumuz az gelişmişlik değil, ilişkilerdir. Ne var ki bu ilişkiler böylesi bir ortamda geliştiği için bu ortam kimi olayların doğrudan nedeni olmasa da bir resmin önüne konan renkli cam gibi onları kendi saydamlığında değiştirir (Rıfat, 1976:9).

Oktay Rifat'ın mekân konusundaki bu hassasiyeti, Amerikalı coğrafyacı Trevor Paglen'in de dediği üzere (2009) “mekân duyguların alt yapısıdır” söylemindeki yaklaşımını desteklemektedir. Nitekim Foucault'nun 20. yüzyılı mekân çağı olarak atfetmesi bu örneklerle açıklanabilir. Bu etki bir diğer önemli beşeri ilim dalı olan tarihte de etkisini göstermiştir. Annales Okulunun ileri gelen isimlerinden Fernand Braudel “Tarih ve Toplumsal Bilimler” (1985) adlı makalesinde disiplinler arası iş birliğinin eksikliğini vurgular. Ona göre, toplumsal bilimler tam anlamıyla bütünleşmelidirler; gerçekleşmeyecek vaatlerle dolu yeni bilimler uğruna daha eski bilimlerin ihmal edilmeleri eleştiri konusudur. Tam da burada mekânın ve coğrafyanın göz ardı edilen önemine dair modern coğrafyanın ilk dönemlerindeki öncü isimlerinden Paul Vidal de Blache'tan etkilendiğini açıkça sergilemektedir:

Ancak unutulmaması gereken son bir dil, son bir model grubu daha var: her toplumsal gerçekliğin içinde yer aldığı mekânla bağıntısını göz ardı etmemeliyiz. Aralarındaki seçimi haklı gösterecek formüller üzerinde fazla vakit kaybetmeden coğrafya ve ekolojiden yararlanmaktır amaç. Ne yazık ki coğrafya genellikle kendisini bağımsız bir dünya olarak görüyor. Vidal de la Blache gibi, bu amaçla zaman ve mekân kavramları yerine, mekân ve toplumsal gerçekliği ele alacak biri gerekli. Bu gerçekleşirse coğrafi araştırmanın adımları toplumsal bilimlerin ortak sorunlarınca belirlenecektir. Ekolojiye gelince: Genellikle inkâr edilse de, bu toplumbilimcinin “coğrafya” sözcüğünü kullanmaktan kaçınma yoludur; çünkü böylelikle mekânın getirdiği sorunlardan kaçmış ve özellikle de mekânın dikkatli gözlemcilerin karşısına çıkardığı sorunları atlatmış oluyor. Mekânsal modeller, toplumsal gerçekliğin izdüşümünün çıkarılıp, kısmen açıklandığı haritalardır; bunlar, zamandaki (özellikle uzun-dönemdeki) her hareket ve toplumsal yaşamın her kategorisi için gerçek birer model oluşturabilirler (Bu çalışmanın amaçlarından biri de budur). Ancak toplumsal bilimler şaşılacak ölçüde habersiz

bunlardan... Fransa'nın toplumsal bilimler alanının başlıca üstünlüklerinden birinin, Vidal de la Blache ekolü olduğunu sık sık düşünmüşümdür, bu ruha ve öğretilere ettiğimiz ihanet asla hoş görülemez. Tek tek her toplumsal bilim, giderek daha “coğrafi bir insanlık anlayışına” yer açmalıdır. Blache, ta 1903'te talep etmişti bunu (Braudel, 1985: 86).

Braudel'in bu söylemlerinde coğrafya ve onun esas elemanı olan mekânın öneminin vurgulamasının yanı sıra coğrafyacılar getirdiği ciddi bir eleştiri de var: “Ne yazık ki coğrafya genellikle kendisini bağımsız bir dünya olarak görüyor.” Bu anlayış Harvey'e göre Alman filozof Immanuel Kant'ın ortaya attığı mekân felsefesinden ortaya çıkmıştır. Harvey, ‘Kozmopolitik ve Özgürlük Coğrafyaları’ (2015) adlı kitabının bir bölümünde ele aldığı ‘coğrafi akıl’ sorgulamasında, Kant'ın mekânı coğrafyaya zamanı ise tarihe atfetmesinden doğan sorunları dile getirir. Kant'ın coğrafyayı mekân konusunda uzmanlaşmış olarak görmesi, yalnızca mekânsal düzenleri konu alan, tarihten ayrı bir bilim olarak görmesi, mekân geleneğini daha da söz sahibi kılmıştır. Bu türden bir coğrafya anlayışı da ayırıcı bir dil olarak geometriyi cephaneliğinde bulundurur ve matematiği temel alan bir bilim olmaya göz dikebilir, çoğu zaman da böyle olmuştur. Harvey'in bu tespitinden hareketle Braudel'in yukarıdaki eleştirisini anlamlandırmak mümkün. Nasıl ki; bir madalyonun iki yüzü birbirinden bağımsız değerlendirilemiyorsa, mekân ve zaman mefhumlarının da bir arada değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapıldı. Fakat bu birliktelikte Foucault'nun ve Soja'nın tespiti üzere zamanın (tarih) mekândan (coğrafya) daha öne çıktığı görülür. Mekânın tarihselliği diyalektiğine Fransız Marksist kuramcı Henri Lefebvre ise Mekânın Üretimi (1975) (Production of Space) adlı kitabında toplumsallığı getirerek üçlü bir mekânsal diyalektik oluşturmuştur: “Mekân denildiğinde içi boş, soyut, evrensel, durağan ve ölü bir şeyi anlamaya o kadar alışmışız ki içinde bir şeyler olan, bir şeylerle dolu mekânı bile boş mekân tasarımına dayandırmadan yapamıyoruz.” (Lefebvre, 2011: 29). Ona göre göre (2011) mekânın deneyimlenmesi üç temel unsurdan oluşmaktadır: Algılanan, tasarlanan ve yaşanan. Bu unsurların mekânsal kavramsallaştırması olarak temsili mekân, mekân temsili ve mekânsal pratikten oluşan üçlüyü önerir (Tablo 1).

Tablo 1: Lefebvre'in mekân kategorileri

Mekânsal

<i>Üçlü</i>	Özelliği	Kaynağı	Dayanağı	Elemanları
<i>Algılanan Mekân</i>	Fiziksel	Materyalizm	Mekânsal Materyallik	Konum Mekânsal set & ağlar
<i>Tasarlanan Mekân</i>	Zihinsel	İdealizm	Mekânsal Metafor	Harita Söylem mekânı Modellemeler
<i>Yaşanan Mekân</i>	Toplumsal	Materyalizm İdealizm	Mekânsal Uygulama	Toplumsal Mekân Temsilsiz Teori

Bu üçlü, hem her üretim tarzında ve toplumda mekânın üretiminin anlamlandırılmasına ve mekânsal deneyiminin incelenmesine hem de zihinsel, toplumsal mekânlar ile fiziksel mekânların birbirleri ile ilişkilerinin, karşılıklarının ve düzenlenişlerinin incelenmesine imkân sağlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

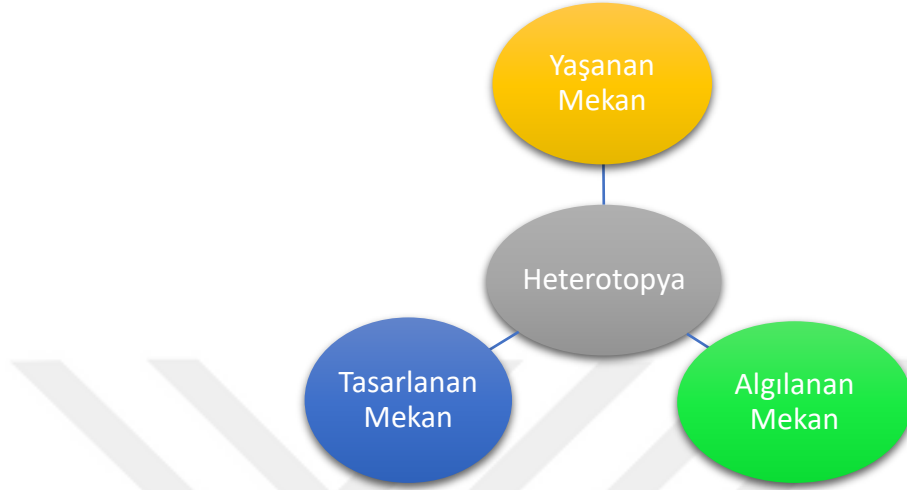
TEZİN KAPSAMI

1.1. ÇALIŞMANIN PROBLEM TANIMI, AMACI VE ARAŞTIRMA SORULARI

Foucault'nun heterotopyası üzerine birçok ciddi çalışma yapılmış olsa da kentsel mekân dahilindeki kullanımı, algılanışı ve yorumlanması alandaki çalışmalar içerisinde bulanık ve sınırlı kalmıştır. Bu noktada Harvey (1997), kavramın toplumsal denetim mekânları bakımından hakkını verir. Fakat Harvey, Foucault'nun sadece örgütlenmiş baskının mekânları (cezaevleri, panoptikon, hastaneler, başka toplumsal denetim kurumları) üzerinde yoğunlaşması ile ileri sürdüğü görüşün kentsel coğrafya kapsamındaki genelliğini ve kapsayıcılığını zayıflatıldığını savunur. Bu heterotopya çalışmasının ana problemi de daha önce heterotopyanın kentsel diyalektik içerisinde değerlendirilmemiş olmasıdır. Probleme bir çözüm üretmek adına bu heterotopya çalışması, toplumsal mekânların insan yaratıcılığına ve eylemine daha açık olarak ele alınması gerekliliğini savunur. Bunu da araştırma sahası olarak belirlenen Kadıköy ilçesinin Moda semtindeki sanatsal, politik söylem ve sosyokültürel üretimin yer bulduğu alternatif toplumsal mekânlarla incelemeyi amaçlamaktadır. Bu mekânları ele alırken Lefebvre (2011) tarafından sunulan alternatif heterotopya fikrini kentsel diyalektik içerisinde coğrafi yaklaşım, kavram ve yöntemlerle ele almaya çalışacağız. Amerikalı coğrafyacı Hartshorne'nun (1939) alansal farklılaşma metodu ile Hagerstrand'ın (1970) zaman coğrafyası modeli temelinde, heterotopya örneği olarak Moda semtinde ne tür mekânsal üretimlerin doğduğunu ve bunların kentsel mekâna etkilerini aşağıda sıralanmış araştırma soruları çerçevesinde ortaya konulması bu çalışmanın temel amacıdır.

Postmodern dönemle başlayan ve mekânsal dönüş olarak bilinen süreçten günümüze kadar Lefebvre'in mekân üçlüsündeki tasarlanan, algılanan ve yaşanan karakteristikleriyle birlikte mekânın toplumsal ve kültürel süreçlerle ilişkisi kapsamında da tartışılmaktadır (Şekil 1). Bu heterotopya çalışması, mekânda yaşanan toplumsal ve

kültürel süreçleri anlamak, anlamlandırmak ve hangi yöne seyredeceğine ilişkin bir bilgi ve yorum ortaya koymak için gerekli bir girişim olarak önem arz etmektedir.

Şekil 1: Mekansal üçlü ve Heterotopya

Tez sahasında yapılan görüşmelerden elde edilen mekânsal söylemler Lefevbre’ın algılanan mekânı, heterotopik mekânların temsil edildiği haritalar tasarlanan mekânı ve ele alınan heterotopik mekânsal uygulamalar yaşanan mekân ile bağdaşır bir şekilde işlenmeye çalışılmıştır.

Bu tezin ana hipotezi “ana akım düzen ve kültürle uyşamayan toplumsal mekânlar, karşı mekân olarak başka yerlerde alternatif düzen kurarlar” olarak belirlenmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın aşağıdaki sorular doğrultusunda ele alınması hedeflenmektedir:

- 1) Kadıköy ilçesinin Moda semti bir heterotopya olarak ele alınabilir mi?
- 1) Moda heterotopyası toplumsal mekân içerisinde nasıl oluşmuştur?
- 3) Heterotopyaların kentsel yaşam içerisindeki yeri, önemi ve toplumsal dönüşüm içerisindeki rolü nelerdir?

4) Moda semtinde hangi mekânsal öge ve uygulamalar heterotopik karakteristikler barındırmaktadır?

5) Kentsel diyalektik içerisinde heterotopya kavramı nasıl yerleştirilebilir?

1.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE HETEROTOPYA YA DA BAŞKA MEKÂNLARA DAİR

Etimolojik olarak, heterotopya ‘hetero’ (başka veya farklı) ve ‘topos’ (yer) anlamına gelmektedir. Kaynağına indiğimizde ise heterotopi, olağandışı veya anormal bir yerde gelişen yer değiştirmiş fakat organizmanın genel işleyişini ve gelişimini etkilemeyen dokuya atıfta bulunan tıbbi bir terimdir. Sosyo-mekânsal diyalektik içendeki argümanlara göre ise heterotopya, ütopyanın tam karşısında yer alır. Ütopya her şeyin iyi ve ideal olduğu, heterotopya ise şeylerin farklı olduğu ve ütopyanın vücut bulduğu yer anlamına gelmektedir.

Michel Foucault heterotopyaları, toplumsal olanın var olandan değişik bir biçimde düzenlendiği, bu farklı düzenlemenin de onlara başkalıklar yüklediği yerler olarak tanımlar. Bu kavramla Foucault, hâlihazırda var olan toplumsal süreçlerle temas içindeyken ötekilik, başkalık ve dolayısıyla alternatiflerin bulunabileceği mekânsal üretimler sunmaktadır. Heterotopya kavramı homojen olan topluma alternatif mekânlar sunmakla öznenin dünyada sürdürdüğü farklı yaşamlara dikkat çeker.

Heterotopya başkalığın yeridir, ötekinin mekânıdır, diğer yerlerle kurduğu farklılık ilişkisiyle var olur, bir kültürün içinde ya da kültürler arasında normdan farklılaşanların ait olduğu yerdir. Foucault’un diğer mekânlardan, ayrışan ütopya ve heterotopya olarak ortaya koyduğu iki mekân yaklaşımının karşılaştırılması bu kavramları daha anlaşılır kılmaktadır.

Foucault’ya göre ikinci “Bu tür uzamların tarihi bize uzamsal biçimlerin radikal anlamda farklı toplumsal süreçlerle nasıl ve hangi yollardan ilişkilendiğini; bunların toplumun ve onun ütöpik panzehirlerinin tipik olarak tutunduğu homojenliğini nasıl bozduğunu gösterir” (Harvey, 2008: 227). Dolayısıyla bireyi hayal gücünden yoksun bırakan her türlü norm ve yapının karşısında ötekilik, başkalık ve farklılığın, düşünsel ve fiziksel olarak farkındalık yarattığı her durumda heterojen uzamların bir temsili olarak heterotopya, toplumsal süreçleri uzamsal biçimlerde dönüştürme mantığı ile oluşturulmuştur.

İnsan faktörünün değişkenliği ve ne yapacağının öngörülemezliği iktidarın bu mekânlar üzerindeki amaç-sonuç ilişkisini zaman zaman tersine çevirmiştir. Böyle

anlarda heterotopyalar yeni bir anlam kazanarak, bireyin modern toplumun disiplin ve tam kontrol ideali altında direniş, meydan okuma ve kaos potansiyelini barındıran alternatif yerler haline gelmiştir. Çünkü iktidarın bu mekânlarda bireyi normalleştirerek üretim süreçlerine uygun hale getirmeye çalışması, bireyde engellenmeler ve baskı altına alınma durumundan doğan bir gerilime yol açmış, bu baskılar sonucu bir iktidarsızlık durumu yaşayan birey, iktidarı ele geçirmek isteği ile şiddet ve yıkıcılığa başvurmuştur. Nitekim sanatsal bağlamda hem geçmişte hem de bugün heterotopya düşüncesinin öngörölmüş geleneksel bütün tutumları yıkıma uğratma mantığı ile görsel pratiklere dönüştüröldüğünü, farklılıkların altının çizildiğı ve farkındalık yaratıldığı her durumda bir hacim kazandığını ve kurumsallaştırıldığını görmekteyiz. Buradan sonuçla Heterotopya için karşı kültür, heterojenliğin yapılandığı üçüncü mekân ve alternatif sosyal düzen gibi üç ana nitelikte değerlendirebiliriz (Şekil 2).

Şekil 2: Heterotopik mekânın temel bileşenleri

Foucault, tüm toplumların coğrafi dokusunda var olan heterotopik mekânları tanımlar. Bize yaşadığımız heterojen alanı analiz etme niyetini belirtir. Foucault'un mekânsal analizine göre, heterotopyalar, etraflarında bulunan normalleştirilmiş mekânın geri kalanını yansıtan, tartışan ve tersine çeviren gerçek ve yerleştirilebilir karşı duruşlardır. Foucault, heterotopyayı tanımladığı altı ilkeyi de şöyle sunabiliriz:

İlk prensibi, tüm kültürlerin bir zamanlar heterotopyalar teşkil etmesidir. Bu da, başlatıldıkları topluma bağılı olarak, onların çeşitli ve evrensel olmadıkları anlamına gelir.

Foucault, genel olarak iki ana türü sınıflandırmaktadır: krizin heterotopyaları ve sapma (veya sapma) heterotopyaları. Krizdeki heterotopyalar, toplumun geri kalanıyla ilgili olarak krizde bulunan bireyler için ayrılan kutsal ya da yasak yerlerdir. Halen, toplumun gerekli normlarına göre davranışı yargılanmış olanları barındıran mekânlar olarak sapma olan heterotopyaların yerini almayı bırakırlar. Foucault, ortaya çıkan heterotopyaların sapma örnekleri olarak huzur evleri, psikiyatri hastaneleri ve hapishaneleri vermektedir.

Foucault'nun ikinci prensibi, toplumun, herhangi bir zamanda, heterotopyaları çok farklı şekillerde işleyebilmesidir. Mezarlık örneğini kullanarak, ölüme karşı tutuma bağlı olarak kullanım ve yerini değiştiren bir alan olduğunu gösterir.

Tiyatro, sinema ve bahçeleri örneklendirerek ifade ettiği üçüncü prensip, heterotopyaların kendileriyle uyumsuz olan ve nesnelerin sırasına göre düzenlenmiş metinsel heterotopyaların imkansız yan yana mekânlarını anımsatan, tek bir gerçek mekânda ya da yerleşimlerde yan yana gelebiliyor olmalarıdır.

Foucault'un dördüncü ilkesi, heterotopyaların genellikle zaman dilimleriyle veya geleneksel toplum zamanı ile mutlak kopukluklarla bağlantılı olması, yani müzelerde ya da kütüphanelerde bulunanlar gibi bir arşivde sonsuz bir şekilde biriktirilebilen heterotopyalar olarak adlandırılmasıdır. Fuar veya karnaval mekânı gibi geçici olarak farklı zamansallıkların yaşandığı şenlikli heterotopyalar.

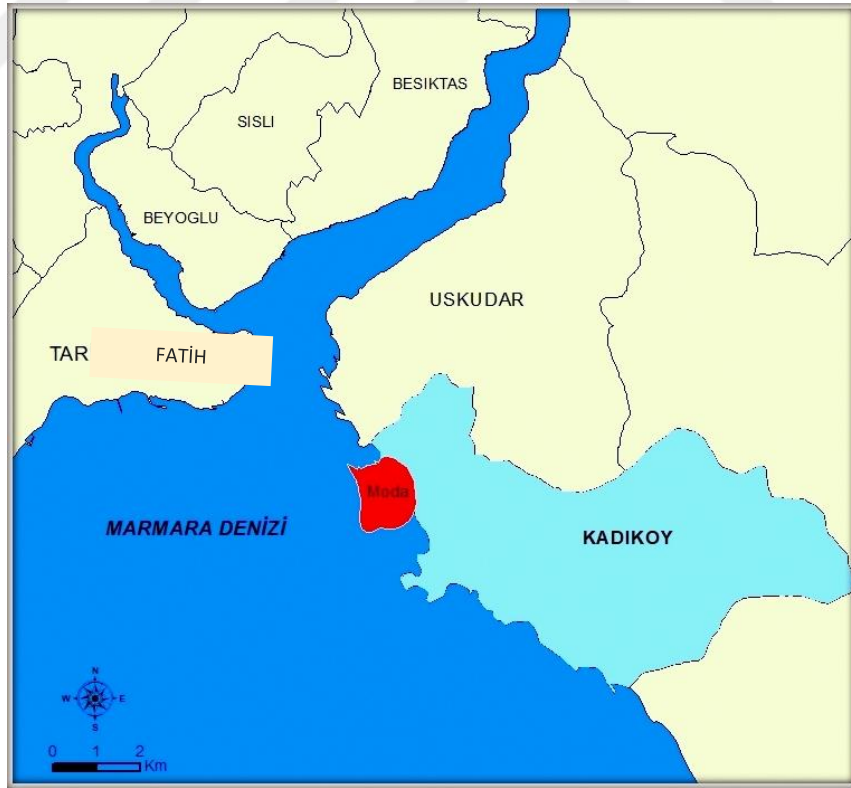
Foucault'un beşinci prensibi, heterotopyaların kendi açma ve kapama sistemlerine sahip olmalarıdır. Genellikle erişim ritüelleri ya da çevrelerindeki boşluktan ayrışan heterotopyaları ayıklar. Görünen açıklıklar engelleri gizleyebilir, böylece heterotopyalar eş zamanlı olarak kamusal ve özel olarak görünebilir.

Foucault, altıncı ilkesini, heterotopyaların toplumun geri kalanıyla ilişkili bir işlevi olduğunu açıklamak için, iki muhalif formdan örnekler kullanarak ortaya koyar. Genelev gibi heterotopyalar, tüm gerçek alanı daha da hayali hale getiren bir yanılsama alanı yaratabilir. Ölçeğin öbür ucunda, koloniler heterotopyasıdır ve 'başka bir alan yaratır, başka bir gerçek alan, mükemmel, titizlikle düzenlenir, bizimki düzensiz, kötü inşa edilmiş ve taslaktır'.

1.3. ARAŞTIRMA SAHASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

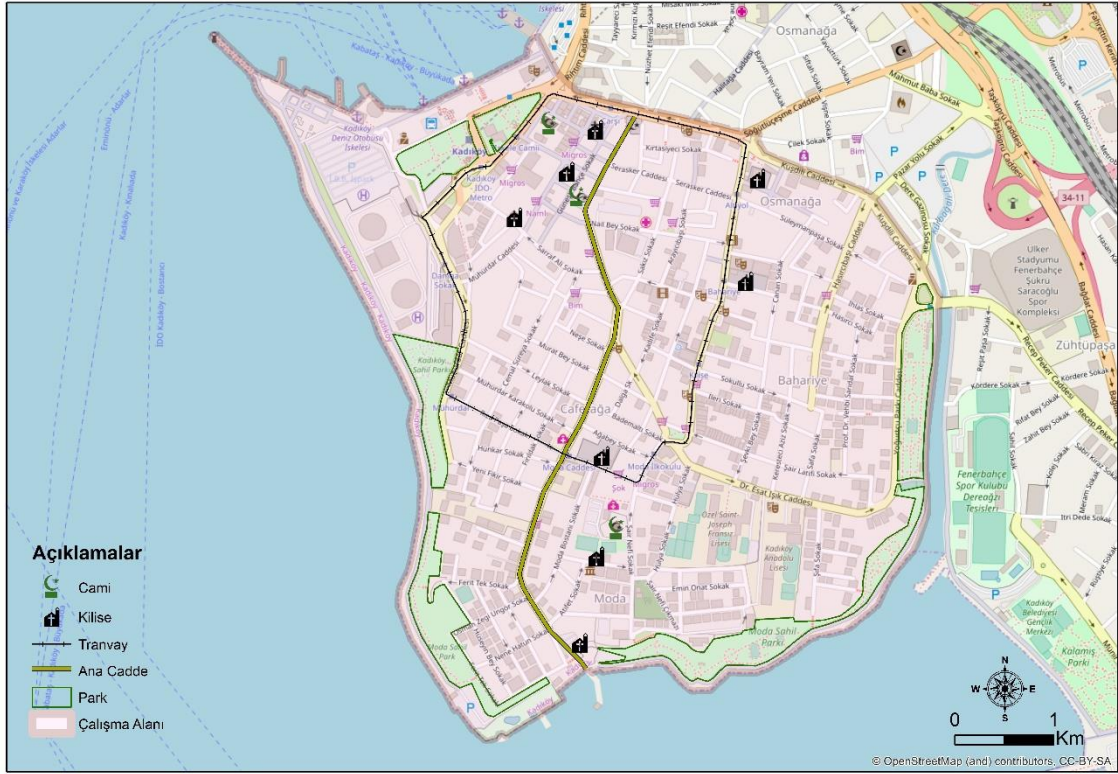
Türkiye'nin belirgin özelliklerinden olan çok kültürlü yapının küçük ölçekteki taşıyıcısı durumunda olan İstanbul'da, yaşayanların oluşturduğu çok sayıdaki toplumsal adacıklar, mekânsal olarak birbirinden ciddi olarak farklılıklar gösteren kentsel mekân üretirler. İstanbul'da toplumsal mekânın farklılaşmasına yönelik İlber Ortaylı (2010) Üsküdar ve Kadıköy gibi yan yana büyümüş bu iki yerde yaşayan insanların birbirinden habersiz oldukları örneğini verir. Bu mekânsal farklılıklar toplumsal coğrafyanın inceleme alanına da girmektedir.

Tezde bir heterotopya mekânı olarak ele alınan Moda semti bugün Kadıköy'ün çok bilinen yerleşim yerlerindendir. Konum olarak ilçenin en batısında bir burun biçiminde bulunan semt Söğütlüçeşme ve Bahariye caddeleri ile Marmara Denizi arasında kalan yarımadadır. İlçede yaşayanların etkileşimini sağlayan önemli bir aktivite mekânı konumunda olduğu için Kadıköy'ün diğer semtleriyle benzer bir sosyokültürel yapıyı taşımaktadır (Şekil 3).

Şekil 3: Moda semtinin konum haritası

Kıydan bariz olarak öne çıkan şekliyle Bizans döneminden itibaren bir iskelesi İstanbul'un Avrupa yakasındaki özellikle Karaköy ve Beşiktaş vapur hatları tarafından aktif şekilde kullanılmaktadır. Deniz ulaşımının yanı sıra Haydarpaşa Garı da bölgenin önemli mekânsal birimlerindendir. Avrupa yakası ile Anadolu yakasını birbirine bağlayan Marmaray ve Metro hatları bölgenin beşeri hareketliliğini arttırmaktadır. Bununla birlikte Moda'nın kuzeyinde sosyokültürel açıdan kafe, bar, sinema, tiyatro, sahaf gibi mekânlar yoğun bir dağılış gösteriyorken güney tarafında daha çok semtin sakinlerinin yoğunluğu vardır. Ayrıca, Moda'nın bir bölge olarak mekânsal karakterini oluşturmasında üç tarafında yer alan parklar da Modalılar için hem birer geçiş hem de alternatif mekânlardandır (Şekil 4).

Şekil 4: Moda semtinin haritası
(Haritayı hazırlayan: Arş. Gör. Ebubekir Karakoca)

Ayrıca, fiziki coğrafya açısından da hızlı akan deniz dalgalarının Boğaziçi girişinde en yavaş aktığı koylardan biri olarak Moda rıhtımına deniz ulaşımını kolaylaştırmıştır.

Tarihi çok eskilere dayanan Moda bölgesinde ilk olarak M.Ö. 658’de yerleşen uygarlığın Fenikeliler olduğu ve bir liman olarak kullanılmıştır (Martin Anais’ten akt. Kütükçü, 2014: 78). Fenikelilerin burada faaliyet göstermesinde bölgede yer alan bakır madeninin varlığıdır. Öyle ki; Eski adı olan Halkedon “bakır diyarı” anlamına gelmektedir (Belge, 1993: 317). Moda’da bulunan temel kazılara göre de bölgede tabaklar, kandiller, vazo kırıkları, öküz heykeli başı ve Halkedon tunç kitabesi bulunmuştur. M.Ö. 675’te Akalılar, M.Ö. 74’te Romalılar ve M.S. 330’da Bizanslılar Moda’yı topraklarına katarlar 1453’e gelindiğinde ise Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u alarak Moda’nın doğu ve batı yakasını birleştirmiştir (Piran, 2017: 147).

Gerek Bizans gerekse Osmanlı döneminde beşeri etkinlikler açısından durağan bir seyir izleyen Moda, bugünkü kimliğini 19. yy.’ın ikinci yarısından itibaren Batılı bir yaşam biçimiyle yaşamaya başlayarak kazanmıştır. Öyle ki; kadın ve erkeklerin bir arada gösterileri izlediği izlenimler seyyah Theophile Gautier’in dikkatini çekmiştir (Kütükçü, 2014: 79).

Moda’nın adını almasına yönelik yapılan tespitlerden biri de; Avrupa Yakası’nın yoğun bir hal almasıyla Latin kökenli ailelerin bağ bahçeleriyle bilinen bölgenin güzelliğini fark edip geniş aileleriyle birlikte malikâneler yaptırmasıdır. Onlardan sonra Avusturyalı ve İngiliz ailelerin de bölgeye bu amaçla gelmesi bir aile malikenesi kurma “trend”ini oluşturunca zamanla bölge “Moda” olarak anılmaya başlandı (Kütükçü, 2014: 80).

İlerleyen dönemlerde semtin sosyo-kültürel görünümünü etkileyen bir diğer önemli beşeri hareket ise gayrimüslim nüfusun etkinliği nedeniyle 1864’te açılan Saint Joseph Lisesi’dir.

1900’lerin başında ise inşa edilen tren yollarıyla birlikte yeni mahalleler eklenmiş oldu. Ve bölge ordudan emekli birçok subayın yerleşim alanı haline geldi. Moda sakinlerine sonradan Osmanlı bürokratlarının aileleri de eklenmiştir. 1920’lerden sonra kültürel ve sanatsal aktivitelerin mekân bulacağı tiyatro ve opera inşaları başladı.

Böylelikle bugün Moda'nın ayrılmaz bir parçası ona sanata dair mekânsal ilk filizlenmeler baş göstermiş oldu.

1934'te Üsküdar'dan Bostancı'ya uzatılan tramvay şebekesi de bölgeye talebi arttırmıştır. Bununla birlikte 1940'larla beraber emekli olan bir takım Cumhuriyet bürokratları da bölgeyi yerleşim alanları olarak seçmişlerdir.

Sonuç olarak, ilk dönemlerinde bugünkü etkin görünümünden uzak olan Moda semti İstanbul'daki merkezi yerlerdeki sıklaşma ile birlikte varlıklı ailelerin bölgeyi yeniden yerleşime açması ile bugünkü anlamda bir banliyö işlevine bürünmüştür. 1900lerin başında İstanbul'a uygun görülen stratejik, ulaşım ve sanayi politikaları ile birlikte Moda semti Kadıköy ile birlikte diğer yakadan kültürel seviyeleri bakımından yetkin insanların katılımıyla birlikte günümüzdeki farklılık ve kaçış mekânının zemini 1968 ile gerçekleşen öğrencilerin sosyokültürel hareketleri ile dinamik bir yapı da kurmuştur. Şüphesiz bir karşı mekân olarak bunların üst üste gelmesi tesadüfî değildir. İşte bu tezde Moda'nın tarihsel bağlamı üzerine şimdinin heterotopik coğrafyası eklemlenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM ve MATERYAL

*Dünya çılgın bir seyir aldığına göre
biz de dünyaya ilişkin çılgın bir bakış açısı edinmeliyiz.
(Baudrillard, 2012:1)*

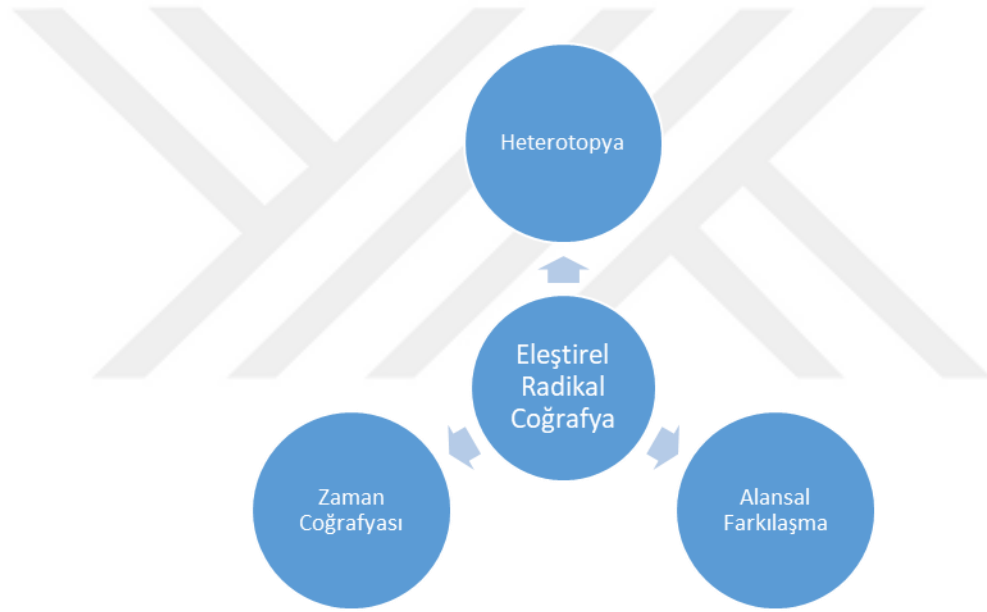
David Harvey, New Left Review muhabiriyle gerçekleştirdiği “Coğrafyayı Yeni Baştan İcat Etmek” adlı röportajında (2001) coğrafya disiplininde kurduğu radikal coğrafya sistematüğini nasıl inşa ettiğine dair gelen soruya alışık olunmadık bir cevap verir:

“Sosyal Adalet ve Şehir’i yazarken aldığım derslerden biri benim için daima önem teşkil etmiştir. Bu dersin ne olduğunu en iyi Marx’ın farklı kavramsal parçaları birbirine sürterek nasıl entelektüel bir ateş yakabiliriziydi. Teorik yenilikler genellikle farklı güç silsileleri arasındaki ihtilaf sonucunda ortaya çıkar. Bu türden bir sürtünmede kişi çıkış noktasını asla hepten bir kenara bırakmamalıdır; fikirler, ancak sahip oldukları özgün öğelerin yeni fikirlerde tamamen özümsemediği sürece ateş alabilirler. Dolayısıyla kendi çalışmalarında da bu türden bir yaklaşım presip haline geldi: Lefebvre’in bazı muhteşem fikirleri olabilir, Regülasyon Okulu bazı ilginç kavramlar geliştirmiş olabilir ve bütün bunlara hak ettikleri saygıyı göstermek gerekir, ama kendi tarafınızda da her şeyi boşvermemelisiniz (Harvey, 2001: 25).

Buradan hareketle bu tez çalışmasında amaç tek bir planın aksine diyalektiğin çerçevesinde coğrafya disiplindeki anahtar kavramları, sosyal teorideki mekânsal figürasyonlara ilişkin kavramlarla sentezleyip, metodolojik bir mozaik oluşturmaya çalışmaktır.

Bu metodolojik çeşitliliği gerekli kılan şey, postmodern coğrafya geleneğinin doğasında olan çoğulculuk prensibini, heterotopya kavramını Moda semti üzerinden değerlendirirken uygulamaktır. Livingstone’a göre (2018) coğrafi gelenek de tıpkı türler gibi farklı toplumsal ve entelektüel ortamlara kendisini uyarlayarak evrilmektedir. Coğrafya, farklı insanlara, farklı zamanlarda, farklı yerlerde, farklı şeyler olarak anlaşılmıştır. Coğrafya, büyü ve teolojiden bilim ve sanata kadar, farklı amaçlara uygun gelen farklı kelime hazneleri de geliştirmiştir. Bazen bu söylemler birbiriyle çatışmış,

bazense birbirini karşılıklı olarak güçlendirmiştir. Bazen bu tartışmalar çok sayıda coğrafyacıyı içine alırken, bazen de yalnızca seçilmiş bir grubun katılımına izin vermiştir. Her iki durumda da önemli olan coğrafyacıların kendilerini ait hissettikleri geleneğin geçmişini anlatırken, bu farklı söylemlerin her birini tanıdıkları ve bu söylemlerin disiplinsel bütünlüğünü kabul ettiklerinin farkına varmalarıdır. Bu doğrultuda da bu çalışmada geleneksel bölgesel coğrafyadan doğan alansal farklılaşma metodu, nicel devrim sonucu oluşan ve pozitivist mekânsal bilimin ürünlerinden olan zaman coğrafya modeli ve mekânsal dönüşün etkisiyle postmodern coğrafya geleneğinde incelenmeye başlanılan heterotopya kavramı, tezin ana yaklaşımı olan radikal ve eleştirel coğrafya ile değerlendirilmiştir (Şekil 5).

Şekil 5: Çalışmanın kavramsal çerçevesi

2.1. HERMENEUTİK FENOMENOLOJİ

Modern bilimin yeni idollerinden veya putlarından biri haline gelme tehdidinde bulunduğu Prometheusçu iddialarının arkasında gizlenmiş olan bir ön kabul vardır. Gadamer'in polemiği bilimi değil bu idolleştirmenin/ putlaştırmanın yol açtığı büyülenmeyi, körleşmeyi, anesteziyi hedef alır. Metodolojik olarak kontrol edilebilen şey hayat tecrübemizin küçücük bir parçasıdır sadece. Hayat ve birbirimizle ilişkiler evrenimiz, dile gelebilen, paylaşılabilen şeyler, sevgilerimiz, sempatilerimiz ve antipatilerimiz, kavramlaştırılmaz hayat faktörleri; bütün bunlar yöntemin kontrolüne tabi alanların dışında kalır (Gadamer, 2008: 15). “İnsanlığın durumu ancak hümanist çalışmalarla imlenebilir; tutumlar, izlenimler ve yerlerle ilgili öznel ilişkiler (yer algısı) pozitivist araştırmalarla ortaya konulamaz” (Johnston’dan akt. Holt-Jensen, 2017: 196).

Mekâna sadece nicel ya da sadece nitel yöntemlerle yaklaşıldığında gerçekliklerin bazı kısımları eksik kalmaktadır. Bu konuda Yi-Fu Tuan’ın düşünceleri önem arz etmektedir. Tuan (1977) insanı ve içinde yaşadığı odayı, bir büyük ölçekte insan ve içinde yaşadığı dünya arasındaki etkileşime değinir. Ona göre insanın içinde yaşamayı sürdürdüğü ve etkilendiği odayı oluşturan duvarın boydan yüksekliği, eni, kullanılan kayaç türü, rengi, odanın sıcaklığı gibi ölçülüp çeşitli hesap ve formüllerle izah edilebilen fiziksel özellikleri beşeri hayat hakkında çıkarımlarla desteklenebilir. Buraya kadar hiçbir sorun yoktur. Peki ya insanın bahsedilen odaya yerleştirdiği bir çiçeği, odanın duvarlarına asılan resimleri hangi metot ve teknikle ölçüp biçebileceğiz? Hümanist coğrafya yaklaşımının pozitivist coğrafya geleneğine getirdiği bu tarz sorgulamalar coğrafi düşüncüyü Anne Buttimer’ın (1976) ele aldığı yaşam dünyası, Yi-Fu Tuan’ın Kaçış (2015), Topofili (1990) gibi hermeneutike temellendirilen kavramlarını doğurmuştur.

Nicel yöntemler, veri setlerinin sağlıklı bir şekilde tanımlanabildiği fiziksel sistemleri analiz etmek için oldukça uygundur; ancak verilerin kolaylıkla sayısallaştırılamadığı ve aynı zamanda çok da sağlıklı bir biçimde düzenlenemediği beşeri sistemlerin analizine gelindiğinde, bu yöntemlerin ya tamamlayıcı nitelikte başka yöntemlerle desteklenmesi ya da başka bir yöntemle yer değiştirmesi gerekmektedir. Bazı durumlar tümüyle nicel bir yaklaşımı gerektirirken bazıları da tamamıyla nitel yöntemlerin kullanılmasını icap ettirmektedir. Bu iki yöntemin birlikte kullanılması genellikle daha tatmin edici olmaktadır (Alvesson ve Sköldbberg’ten akt. Jensen, 2017:189)

Jensen'in (2017) ifadesi ile hermeneutik geleneğinin alt çerçevelerinden biri olan çevresel hermeneutik, bu çalışmada kent diyalektiğinin kurulumunda bir yöntem olarak kullanılmıştır. Bahsedilen yaklaşıma göre, beşeri coğrafyacıların kendilerini daima doğa bilimi metotlarını kullanmak zorunda olduklarına yönelik görüşle sınırlandırmamaları gerekmektedir. Bir doğa bilimci normal olarak dışarıdan bakan bir gözlemcidir. Bu bakımdan, içeriden bir bakış açısına sahip olmak onun için oldukça zordur. Mekânsal oluşumun rasyonel düşüncenin ürünleri olduğunu anlayabilme olanağına sahip olmak için bir beşeri coğrafyacı psikolojinin sınırlarına girmeden, kendi kültürel birikimiyle oluşturduğu bilgisinin elverdiği ölçüde mekânsal karakterlerle empati kurarak ötekinin eylemlerini anlamaya imkan verecek hermeneutik bir yaklaşım kullanabilir. Zira, Gadamer'e göre hermeneutiğin temel yaklaşımı öteki kişinin yani karşı tarafın da haklı olabilme imkanıdır. Buradan hareketle heterotopyaların içerdiği karşı kültür ve mekânın coğrafi incelemesinde hermeneutik isabetli bir yöntem olacaktır. Buna ek olarak, "coğrafyacılar için faydalı bir yaklaşım olarak önerilen fenomenoloji ile hermeneutik bazı ortak unsurlara sahiptir. Bu ortaklığı hümanist coğrafya geleneğinden olan David Seamon'ın bu iki yöntem arasında köprüler kurduğu şemasından faydalanabilir (Tablo 2).

Tablo 2: Fenomenoloji ve hermeneutik: bir takım tematik ve metodolojik ortaklık ve farklılıklar

Fenomenoloji ve Hermeneutik: Bir Takım Tematik ve Metodolojik Benzer ve Farklılıklar
Fenomenoloji ve Hermeneutik: Bir takım Tematik ve Metodolojik Benzer Yönlere
1. Her iki yaklaşım da bir şeyi incelemeye açıktır; Amaç, incelenen şeyin mümkün olduğunca tam olarak sunulabilir, açıklanabilir ve anlaşılabilir olmasını sağlayan empatik bir farkındalık ve katılım oluşturmak. 2. Her iki yaklaşım da kalitatif kanıtları, önemli keşifler ve sonuçlar için açıklayıcı ve yorumsal bir temel olarak kullanır; nitel kanıt örnekleri: ▪ Derinlemesine görüşme raporları ▪ Kişinin kendi deneyimini veya bir metni anlama şeklindeki birinci şahıs açıklamaları ▪ Bir yerin dikkatli, uzun süreli gözlemi ▪ Bir metnin ve diğer yorumcuların bu metnin yorumlarının dikkatli, uzun süreli çalışması 3. Her iki yaklaşım da fenomenin veya metnin doğru, güvenilir hesaplarını hedefler; tanımlayıcı ve yorumlayıcı geçerlilik için fenomenolojik ve hermeneutik kriterler şunları içerir: ▪ Bütünlük; kapsamlı ve iyi entegre edilmiş bir deneyim veya metin anlayışı sunması

▪ Semantik derinlik; Hesabın geniş bir kitle tarafından makul kabul edildiği ve zaman içindeki anlamını koruması ▪ Kapsayıcı olma; uygun bir anlayış yelpazesi ve diğer fenomenolojik ve hermeneutik çalışmalar için tematik bir bağlam sağlayan kapsamlı bir referans çerçevesi sunması	
Fenomenoloji ve Hermeneutik: Bir Takım Tematik ve Metodolojik Farklılıklar	
Fenomenoloji	Hermeneutik
1.Fenomen olanı inceler- insanoğlunun deneyiminden doğan şeyleri ve olayları. Evde olmak, yerin dışına çıkma duygusu, spesifik bir mekân ile karşılaşmak vb.	1. Edebi metinler, fotoğraflar, filmler, şarkılar, danslar, ritüeller, sahneler veya mekânlar gibi entelektüel, duygusal, estetik, içgüdüsel veya başka bir anlam ifade eden beşeri üretimleri inceler.
2.Yaşam dünyasının (lifeworld) boyutlarını açıklamaya çalışır. Gündelik dünyanın dikkat edilmeyen boyutlarını kuramsal ve uygulamalı olarak tanımlama ve açıklamaya önem verir.	2.Bir metnin nasıl ve hangi şekillerde yorumlanabileceğini, araştırmacının metinle olan ilişkilerini genişletmek için çalışır. Dahası metnin bireyler, gruplar ve tarihi dönemler arasında anlamsal olarak niçin değişkenlik gösterdiğini de anlamaya çalışır.
3.Fenomenologlar bir fenomeni anlamak ve açıklamak için bazı deneyimsel biçimler kullanır: ▪ Yoğun katılımcı gözlem, ▪ Derinlemesine görüşmelerden elde edilen kanıtlar, ▪ İlk elden deneyimin düşünceli açıklaması, ▪ Ortamların veya mekânların dikkatli gözlemlenmesi; ▪ Sanat, film, edebiyat, fotoğraf, tarihi belgeler.	3.Hermeneutik araştırmacıları metinle olan yoğun ilişkilerinin yanı sıra diğer araştırmacıların da yorumlarını inceleyerek ortaya çıkan farklılıkları yorumlamaya çalışır.
4. Araştırmacılar, gerçek hayatta yaşanmış tanımlamaları toplayıp ve inceleyerek, fark edilmeyen örüntü ve yapılar dahil(ör., Yaşanmışlık ve dışsallık biçimleriyle tanımlanan yer veya mekânlar), fenomenin daha kapsamlı bir kavrayışını kolaylaştırabileceğini varsayar.	4. “Hermeneutik çemberin” yorumlayıcı değerini olan; metnin bütünü sadece parçalarıyla anlaşılabilindiği gibi parçalar da bütünü kavramadan anlayamaz. Amaç, parça ve bütün arasında yorumlayıcı bir etkileşim kavrayarak araştırmacının metin için zengin bir anlam kazanmasını sağlaması.

Kaynak: (Seamon, 2017: 68-69)

Bir araştırma yöntemi olarak hermeneutiğin temel amacı insanların yaşam dünyalarını keşfedip analiz etmektir. Bunu da nicel metot ve nicel görüşme tekniklerinden

faydalanarak veriler edilir. Bu çalışmada Moda semtindeki yaşam dünyalarının birer yansıması olan mekânlar yakından gözlemlenmiştir. Kibrit Kutusu, Kukla Cafe, Akademi Kitabevi Cafe, Çay Evi, Halka Sanat işletmelerinin sahiplerinden izin alınarak gözlemler yapıldıktan sonra mekândan çalışmada kullanmak üzere fotoğraflar çekilmiştir. Bu yerlerin sahipleri ile de Moda semti ve oluşturdıkları mekân hakkında görüşmeler yapılmıştır.

Moda semtinde ele aldığımız sokak duvarları ve yazılarındaki değişim 21 Ocak 2018 ile 26 Mayıs 2018 tarihleri arasında 223 fotoğraf ile kayıt altına alınmıştır. Duvar yazılarının yoğunlaştığı yerlerdeki 3 esnaf ile yazıları yazanlar ile okunmaz hale getirenlerle ilgili görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen gözlemler sonucunda ise 27 Ağustos Pazar günü Moda'nı apartman girişlerindeki, pencere altı duvarlardaki, eski pasaj kolonlarındaki yazılar okunabilen (138 adet) ve silinen (86) olarak kodlanarak, noktasal olarak haritaya aktarılacak için mahalleleri gösteren harita müsveddelerine işaretlenmiştir. Bu esnada Lefevbre'in yaşanan mekân anlayışına uygun olarak çalışmada ele alınan iki heterotopik organizasyonda katılımlı gözlem yapılmıştır:

42 sahaf 9-17 Haziran 2018 tarihleri arasında Bahariye'de "Sanatçılar Sokağı" olarak da bilinen Ali Suavi Sokak'ta bir araya gelerek festival oluşturulmuştur. 10 Haziran 2018'de tez kapsamında gün boyu gözlemler yapıp notlar tutulmuştur.

15 Haziran 2018 Cuma günü ise festival kapsamındaki "Sahaflar ve Sahaflık Tarihi" adlı söyleşiye katılarak aşağıdaki sorular sorulmuştur:

- I. İstanbul'daki çeşitli ilçelerindeki sahafları karşılaştıracak olursak, sahafların genel durumu nasıldır?
- II. Moda semtindeki sahafların tarihsel gelişimi hakkında bilgi verir misiniz ?
- III. Moda semti sahaflar için bir *hinterland* iken günümüzde nasıl merkezi bir konuma geldi?

'Ahan da Fotoğraf' ekibi tarafından bu yıl 7.'si 10 Haziran'da Moda sahilinde düzenlenen 'Askıda Fotoğraf' etkinliğine katılarak gözlemler yapılmıştır. Etkinliğin iki kurucusu ve katılımcısı ile aşağıdaki sorular çerçevesinde görüşülmüştür:

- Askıda fotoğraf etkinliğini düzenleme alanı olarak Moda'yı seçme nedenleriniz nelerdir?

- Özellikle kamusal mekânda, açık olarak düzenlenmenizin sebepleri nelerdir?

- Analog fotoğrafçılığı daha kolay olan dijital fotoğrafçılığa tercih etme nedenleriniz nelerdir?

2.2. FARKLI MEKÂNLAR İÇİN ALANSAL FARKLILAŞMA METODU

Bilimin yere bağlı olmaması gerekir. Deneylerin Boston’da ya da Pekin’de yapılmış olmasının, bu deneyin sonuçları üzerinde etkisi olmaz... Bilimsel reçeteler her yerde aynı sonuçları verir. Bu, esas olarak Bilim Devrimi’nin on yedinci yüzyılda kazandığı zaferdir ve çok yakın zamana kadar, bu inanç çağdaş bilimsel kültürün sorgulanmaz bir ilkesi olmuştur. Bilimin yapıldığı yerin, bilimsel bilgi üzerinde son derece önemsiz bir ağırlık dışında bir etkisi olmadığına inanılmış, başka türlü düşünenlere aptal gözüyle bakılmış ya da yanıldıklarına karar verilmişti. Bütün bu nedenlerden ötürü, coğrafi incelemeyle bilimsel bilgi arasındaki bağlantılar kopuk kalmıştır (Livingstone ve Withers, 2010).

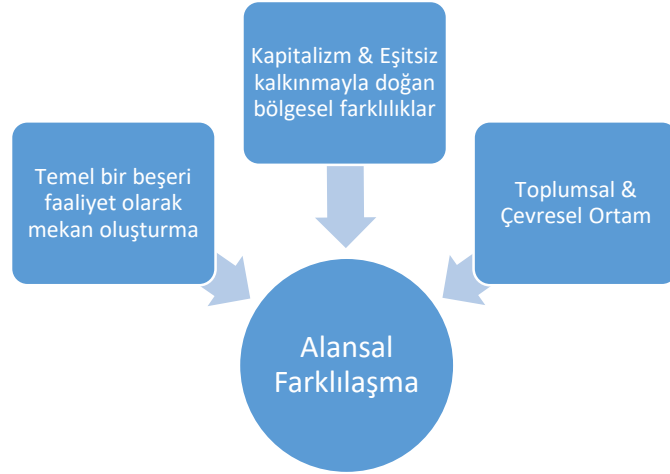
Coğrafi düşünce tarihine baktığımızda, yerlerin ve mekânların çeşitliliğini anlamada Amerikalı coğrafyacı Richard Hartshorne’un “alansal farklılaşma” (areal differentiation) adlı yaklaşımının ön plana çıktığını görürüz. Hartshorne’nun coğrafi düşünce tarihi içerisinde yaptığı araştırmalar ona, coğrafi araştırmanın temel amacının Dünya’nın alansal farklılaşmasını çalışmak olduğu sonucuna götürmüştür. Kendisi, bu alansal farklılaşma yaklaşımı ile coğrafyadaki sistematik incelemelerin bölgesel sentezlerle tamamlanması gerektiğini savunur.

Alansal farklılaşma, başka bölgelerle veya mekânsal birimlerle ilişkili olarak fiziki ve beşeri olayların mekânsal dağılışının incelenmesidir. Ayrıca kimi yerde beşeri coğrafyanın peyzaj ve mekânsal analiz yaklaşımları içerisinde doğan yer ve çevre ile üç ana kavramlarından biri olan koroloji olarak da bilinir. Koroloji kavramının kökleri Miletli Hekateus ve Strabo gibi önemli Yunan alimlerine kadar dayanmaktadır. O dönemlerde coğrafyacı Dünya’nın yörelerini tasvir eden kişi olarak biliniyordu. Fakat sonraları tasvir, bölgelerin özelliklerinin envanterini çıkartma özelliği ile geride bırakıldı. Koroloji yaklaşımında amaç yerlerin birbirleriyle olan ilişkilerine eğilerek, onların nasıl birbirinden ayrıldığını ve bu farklılaşmanın ne hakkında olduğunu anlamaya çalışmaktır.

Bölge ve bölgesel coğrafya çalışmalarında inişli çıkışlı etkisiyle alansal farklılaşma birçok savunucusu tarafından değişik kavram ve dillerde kullanılmıştır. Bölge ve alansal farklılaşma meselelerine en kapsamlı çalışmalarından biri olarak kabul edilen “The Nature of Geography” (1939) adlı kitabında Richard Hartshorne bölgeleri

tanımlamada benzerlikleri gözlemlemek kadar farklılıkları da incelemek gerektiğini öne sürer. Buradan hareketle, Foucault'nun Heterotopya kavramının doğasında yer alan başka ya da farklı mekânları Hartshorne'nun 1950'ler ile 1960'lar arasında alansal farklılaşmanın yöntem olarak kullanıldığı mekânsal analizinden 1980'lerde karşılığını üç ayrı meselede bulmuştur (Şekil 4). Yöntem o dönemde mekânın bir beşeri faaliyet olarak oluşturulmasında, kapitalizmin çağın en büyük sorunlarından birine neden olduğu kalkınmadaki mekânsal eşitsizlik ve toplumsal ve çevresel ortamların farklılaşması.

Alansal farklılaşma Hartshorne'dan sonra dönem dönem bazı coğrafyacıların ilgisini çekmiştir. 1950-60 arası dönemlerde Nicel Devrim ile birlikte gelişen mekânsal analiz çalışmalarında bir yöntem olarak kullanılmıştır. 1980'lerde de alansal farklılaşma metoduna bir "farkla" ciddi bir dönüş olmuştur. Ekonomik kalkınma ve mekânsal eşitsizlik gibi kapitalist sistemin getirisi olan mekânsal sorunların coğrafi incelenmesinde kullanılmıştır (Gregory, 1989). Bir stadyumun sosyo-mekânsal düzenindeki alansal farklılaşmayı düşündüğümüzde insanların stadyumdaki konumları organize eden yönetim tarafından belirlenir. En iyi seyir konumları ile bilet fiyatları arasında doğrusal bir orantı vardır. Dolayısıyla stadyumdaki seyir konumları arasındaki ekonomik gerekçe kale arkasında maçı arkadan izleyen seyirci ile merkez açıdan izleyenler arasında bir alansal farklılaşma doğuracaktır. Bu kapitalist ekonominin getirdiği mekânsal eşitsizlik konularını ortaya koymaktadır. Fakat alansal farklılaşmanın sadece ekonomik nedenlerle doğmadığını sosyo-kültürel tercihler farklılığından da doğabileceğini taraftarların destekledikleri futbol takımlarının farklılaşması sonucu stadyum konumlarının ayrılmasından da anlayabiliriz. Bu noktadan hareketle tezde alansal farklılaşma postmodern coğrafya ve eleştirel radikal coğrafya yaklaşımlarından doğan mekânda heterojenliğe verilen önemle değerlendirilmektedir. Alansal farklılaşmanın sosyokültürel heterojenlik ile izah edilen Foucault'nun heterotopya kavramı bu bağlamda kullanılabilir (Şekil 6). Çünkü heterotopik mekânlarda her şeyin bir aradalığının zemin hazırlamasıyla zuhur eden zıtlıkların, yana yana gelmelerin ve üst üste binmelerin sonucunda ortaya çıkan bir sosyo-mekânsal ayrışma vardır. Bu ayrışma ana akım düzen ile ondan sapmak isteyen karşı kültür arasından doğmaktadır.

Şekil 6: Alansal farklılaşma metodunun 1980lerde uygulandığı başlıca konular

Alansal farklılaşma bu sayede eleştirel mekânsal düşünce içerisinde değerlendirilebilmektedir. Nitekim, Dikeç'in öne çıkardığı mekânsal çeşitlilik konusunun temelinde de alansal farklılaşma yaklaşımı vardır:

Mozağin parçaları fiziksel olarak yer değiştirmese de bir mekânsallaştırma, mekânsal bir çeşitlilik söz konusudur. Mekânsal düşünmek tam da bu tür mekânsal çeşitlemeleri olanaklı kılmaktır – yeni ilişkiler kurmak, yeni bağlantılar sergilemek, farklı biçimler hayal etmek, bir başka biçim ya da desenin mekânsallaşması için yer açmak (Dikeç, 2016:62).

Bu çalışmada da Dikeç'in belirttiğine benzer bir şekilde, bir karakter ya da fenomen çevresinde şekillenen mekânsal dokular karşılaştırılarak, Moda semtinin farklılaşması ortaya konulmakta ve heterotopik özellikleri ile semte bir bakış atılmaktadır. Bu şekilde heterotopya diğer çalışmalarda ele alınmayan bölgesel bir sinerji ile bu çalışmada incelenebilmiştir.

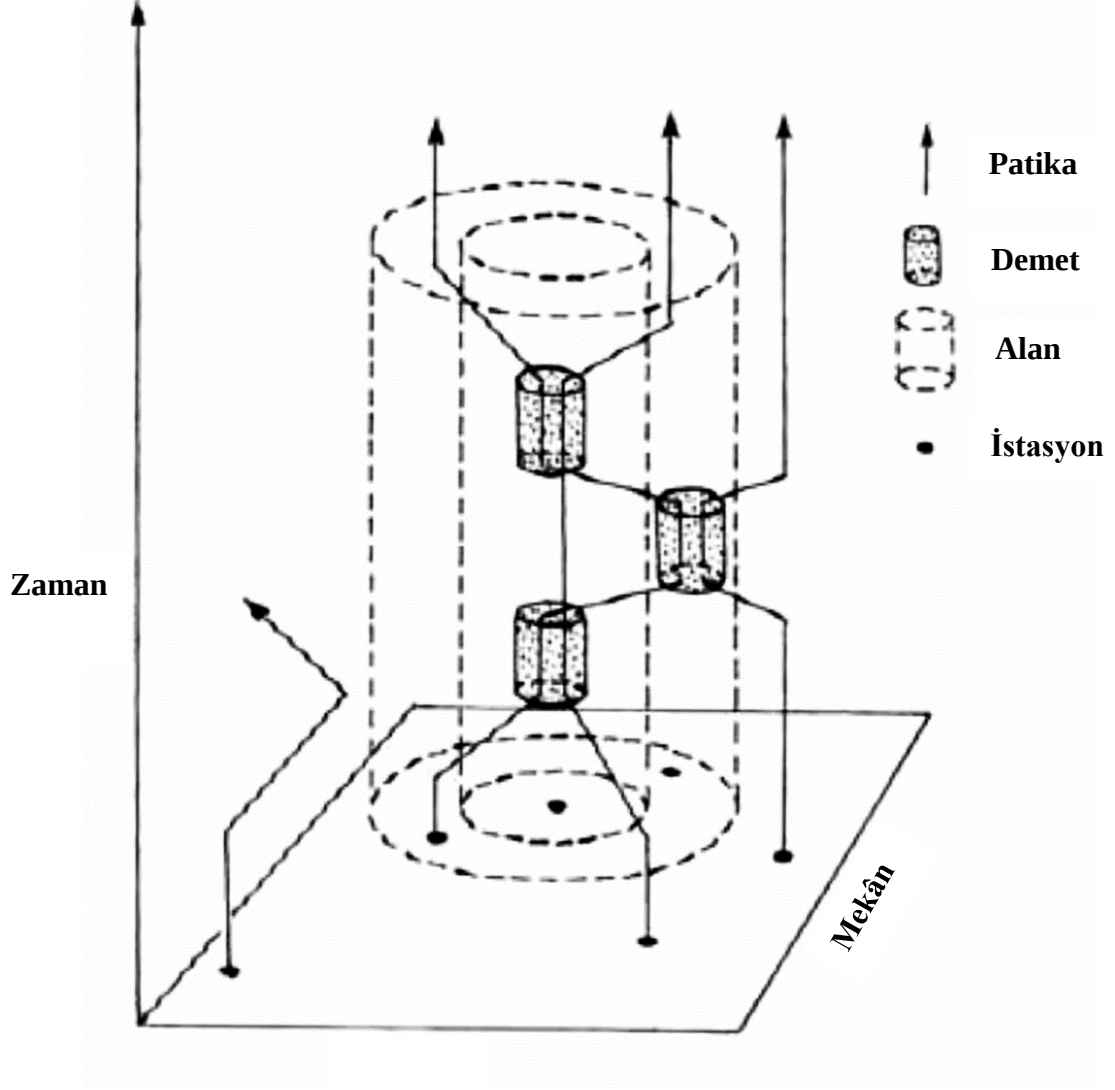
Alansal farklılaşma metodunun imkanları ile Moda semti kentsel mekân içerisinde eş değeri olarak görünen Üsküdar ile kıyas edilmiştir. Üsküdar'da bulunan kafeler ile Moda'daki kafelerin isimleri arasındaki zıtlıklar çalışmanın sivil toponomi bölümünde sunulmuştur. Yine Üsküdar ve Moda kafelerinin cumartesi günlerindeki yoğunluk seyri Google'un kişi bazlı yoğunluk verileri düzenlenerek karşılaştırılmıştır. Moda'nın en tipik kafelerinden Karga Kafe seçilirken benzer seviyede Üsküdar'da da Vav Kafe Cafe seçilerek saat ve kişi yoğunluğunun olduğu grafikler oluşturulmuştur. Böylelikle gündelik yaşam zamanları alansal farklılaşma ile sunulmuştur.

2.3. GÜNDELİK HAYATIN ZAMAN COĞRAFYASI: HAGERSTRAND'IN MODELİ

Üsküdar'ın Kuzguncuk mahallesinde hafıza mekânlarını çalıştığı Hafızanın Sokakları: İstanbul'da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik adlı kitabının girişinde Mills (2014), insanların yeni tanıştıkları birine sordukları soruların en yaygın olanlarından birisinin “Nerelisin?” sorusu olduğunu belirtir. Ona göre bu soruyu sormalarındaki amaç karşı tarafın kimliği ile ilgili birtakım kanılara sahip olmaktır. Buradan hareketle, coğrafi konulara ilişkin olarak bu sorunun insan ile yaşadığı mekânın ayrılmaz birer parçaları olduğu ile açıklanabilir. Nitekim, Mendilimde Kan Sesleri adlı şiirinde Edip Cansever bu konuya benzer bir biçimde temas eder:

*İnsan yaşadığı yere benzer
o yerin suyuna, o yerin toprağına benzer
Suyunda yüzen balığa
Toprağını iten çiçeğe
Dağlarının, tepelerinin dumanlı eğimine
Konyanın beyaz
Antebin kırmızı düzlüğüne benzer
Göğüne benzer ki gözyaşları mavidir
Denize benzer ki dalgalıdır bakışları
Evlerine, sokaklarına, köşebaşlarına
Öylesine benzer ki
Ve avlularına
(Bir kuyu halkasıyla sıkıştırılmıştır kalbi)*
(Cansever, 2010: 254)

Yi Fu Tuan'a göre de insan dünyanın aynasıdır ve kendine baktığında dünyayı görebilir. İnsanın yapısında önemli bir yer edinen deneyimlerimizi okuyarak yaşadığımız ve yaşanan yerler hakkında birtakım çıkarımlar yapabiliriz. Bu bakımdan beşeri coğrafya disiplini içerisinde Torsten Hagerstrand'ın David Harvey'in adını koyduğu ömür patikalarından hareketle insan ve mekân ilişkisinin zaman içerisindeki seyrinden bir model oluşturmuştur: Zaman coğrafyası modeli (Şekil 7). Zaman coğrafyası, zaman ve mekândaki rekabet ve çoğu zaman aşağıdan yukarıya perspektif uygulayan zaman-coğrafi analizler ile ilgilenirken bireylerin ev, iş, hizmet ve eğlence merkezleri gibi önemli yerlerde ürettikleri gündelik aktivitelerinin zamansal olarak nasıl düzenlenip yönetildiğini analiz eder.

Şekil 7: Hagerstrand'a (1970) göre günlük zaman-mekân patikalarının diyagramatik gösterimi

Kaynak: Harvey (1997: 240)

İlk olarak İsveçli coğrafyacı Torsten Hagerstrand Güney İsveç'te yer alan Ashby adındaki küçük kasabada 1840 yılından 1940 yılına kadar yaşamış olan her kişinin ayrıntılı ve itinalı bireysel biyografisine dayanan, İsveç'te göçe ilişkin (1957) erken dönemde yaptığı çalışmalar, göçün mesafe ile ters orantıda olması ve bunun zaman içerisindeki değişimi üzerinde genellemeler yapmaktadır (Flowerdew, 2018: 532). Beşeri hayatta ortaya çıkan tarımsal yeniliklerin de mekâna zamansal olarak yayılışı ile gelişim süreçlerini sunan dönemin öncü çalışmalarını yapmıştır (Withers ve Livingstone, 1981).

Zaman coğrafyası üzerine çalışmak, bireylerin hareketlerinin kısa süreler üzerinden ayrıntılı biçimde tahlilini içermekte, günlük, haftalık vb. Zaman-mekân güzergahları dahil olmak üzere insanların zaman içerisinde mekânlar arasında kat ettikleri mekânları incelemektedir (Flowerdew, 2018: 352). Buradan hareketle de heterotopyaların temel karakteristiklerinden olan alternatif mekânlar zaman coğrafyasının prensipleri açısından değerlendirilmiştir. Marjinalliğin ve ötekiliğin mekânı olan heterotopyalarda, insanların bireysel olarak aktif bir yaşam sürdüğü ve farklı bir zamansal anlayışla, örneğin gündüz ve gecenin alternatif bir şekilde kullanıldığı da gözlemlenmiştir. Örneğin sokak duvarlarına yazı yazma fenomeni bir marjinal hareket olarak alternatif mekânlar olarak heterotopyalarda kendine yer edinmiştir. Sokak duvarlarına yazı yazma hareketi Moda heterotopyasında bizlere gündüz ve muhlif bir şekilde görünürken, bölgenin esnaflarından hareketin mutfak zamanı güvenlik denetiminden dolayı gece olduğu tespit edilmiştir. 15 yıldır semtteki bir erkek kuaföründe çalışan bir kadın çalışan gece oluşan peyzajları şöyle belirtir:

Moda'da doğup büyüdüm, iş sahibi oldum ve burayı çok seviyorum... Ama çokça değişiyor Moda... Eskiden bu kadar değildi. Mesela gece hayatı çok rahatsızlıklar vermeye başladı. Çocuklar falan geceleri bir araya gelip bu duvarların (Moda pasajı duvarları) üzerine yazılar yazıyorlar. (Melek, Kadıköy, 35, Kuaför)

Bu bakımdan da görüldüğü üzere toplumsal yaşamda birtakım pratikler zamansal olarak mekâna yayılmaktadır. Coğrafi bağlamda Hagerstrand'ın zaman coğrafyası modeli ile bu çalışmada heterotopyanın zamansallaşan mekânları incelenmektedir.

Tezin nicel kısımlarında Tablo 3'te yer alan veriler Google veri sistemlerine dayanmaktadır. Moda semtindeki sosyal yaşamın şekillendiği ve şekillendirdiği mekânların günlük yoğunluk dilimlerini, müşterilerin mekânda bulunmalarıyla birlikte Google'ın sağladığı konum verisi vesilesi ile belirlemek mümkündür. Coğrafya disiplinin kurucu kavramlarından olan “yer” mekânların toplamıdır düşüncesine dayanarak Moda bölgesi hakkında bir genel görünüme ulaşılabilmektedir. Her mekânın yoğunluk dilimleri toplanarak bir dağılışı oluşturmak mümkündür.

Tablo 3: Moda semtinde yer alan sosyal işletmelerin cumartesi gününe ait veri setinden bir kısım

Saat Dilimleri								
	Adı	Türü	13:00	16:00	19:00	22:00	00:00	02:00
1	Karga	Bar	-	7	33	75	60	23
2	Ayı	Bar	2	19	50	75	60	26
3	Belfast Irish Pub	Bar	-	18	44	67	50	22
4	Zeplin	Bar	12	29	50	70	70	19
5	Kaset Kadıköy	Bar	3	18	45	71	47	18
6	Rock Pub	Bar	-	6	37	75	59	35
7	Vagon	Kafe	23	33	45	60	10	3
8	Piraye Nazım Hikmet	Kafe	38	19	47	61	24	-
9	Thales Cafe	Kafe	18	31	66	65	28	-
10	Mosquito	Kafe	36	49	69	59	15	-
11	Memleket Meyhanesi	Meyhane	-	9	41	71	27	-
12	Piraye Taş Plak Meyhanesi	Meyhane	8	21	51	59	41	-
13	Güneşin Sofrası	Meyhane	-	20	57	72	39	-
14	Agapia Mezze	Meyhane	41	36	50	70	30	-
15	Viktor Levi	Restoran	3	19	62	63	28	10

Yukarıdaki verilerin toplanma şekli mekânlarda bulunan insanların cep telefonlarından alınan konum sinyallerine dayanmaktadır. Google bu mekânlardaki müşterilerin konumlarını her saat diliminde toparlayarak ziyaret edeceklerin olası tercihleri için mekânlardaki yoğunluk verilerini grafik halinde sunmuştur. Bu grafiklerin doğruluğu gözlemlerimiz ile mekân sahipleri ve çalışanları nezdinde de test edilmiştir. Bu verilerden faydalanarak zaman coğrafyası açısından bir yerin gündelik yaşamın patikaları ortaya çıkarılmıştır.

Veriler Microsoft Office Excel programında işlenebilir hale getirilerek Arcmap 10.2 programı ile haritalara yansıttık. Verilerin alındığı gün cumartesi gününe aittir. Bundaki gerekçemiz eleştirel bir yaklaşımla vardığımız güncel toplumsal düzende hâkim olan kapitalist sistemin halkın yaşam dünyasında özgür ve rahat hareket edebilecekleri bir gün olarak cumartesi günlerinin bırakılmış olmasıdır. Yukarıdaki tabloda saat diliminde yer alan sayılar kişi sayısını göstermektedir. 6 saat diliminin seçilmesinde, Modalıların güne uyanma vakti, kahvaltı vakitleri, öğle yemeği vakitleri, günlük sıcaklık

değerlerinin seyri, kafelerin kapanış saatleri ile ulaşım hatlarının son seferleri etkili olmuştur.

Bu bağlamda Google'daki verilerinin kaydedildiği mekânların cumartesi gününe ait zamansal verileriyle günün altı farklı saat dilimine ait yoğunluk haritaları yapılmıştır. Cumartesi gününün seçilmesinde günümüzde zamanı belirleyen politik ve kapitalist sistemde bu gün insanların etkinliklerini en rahat yapabilecekleri gün olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla sosyal yaşama ait en yakın görünümüleri cumartesi günlerine ait verilerden analiz edebiliriz. Bu bağlamda verilerine ulaştığımız 51 tane buluşma mekânının verileri istatistiksel olarak düzenlendikten sonra, mekânların semte verdiği görünümüleri öne çıkarmak için veriler haritalanmıştır. Bu yöntem ile yoğunluğunu gözlemleme imkanı bulduğumuz 51 işletmenin 14'ü bar, 7'si restoran, 5'i meyhanedir.

Araştırmanın sınırlıkları içerisinde mekânlara internet bağlantısı ile bağlanamayan insanların verilerine ulaşamamak dahildir. Buna ek olarak, Google'a konum verisi eklenmeyen Moda'daki diğer mekânlar da analize dahil edilememiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODA SEMTİNİN HETEROTOPYASI

3. 1. SOKAK YAZILARIYLA KARŞI MEKÂNIN POLİTİĞİ

Siyasal düşünceyi kabaca geleneksel ve modern olarak ikiye ayıracak olursak, modern dönem ile geleneksel dönem arasında zaman ve mekâna dair belirgin bir zihniyet farkı olduğunu görürüz. Geleneksel yapılarda “mülk-hakimiyet” anlayışı egemen iken modern düşüncede sınırları çizilmiş bir ülkenin toprağında yaşayan bir ulusun “kamusal mekânı” söz konusudur (Durgun, 2011:21).

Siyasal olan, çeşitli toplumsal ilişkilerde çok farklı şekilde ortaya çıkabilir. Siyaset, belli bir düzen sağlamaya ve siyasal olan boyutundan etkilendiklerinden her zaman çatışmalı olma potansiyeli barındıran koşullar altında, insanların varoluşunu düzenlemeye uğraşan pratikler, söylemler ve kurumlar topluluğunu işaret eder (Mouffe’tan aktaran Dikeç, 2014: 47).

Dehaene ve Cauter’ın (2008) sivil toplum sonrası kamusal mekânda çıkan heterotopiyaları ele aldıkları *Heterotopia and the City: Public Space in Postcivil Society* adlı çalışmada, yok oluşa doğru sürüklenen kamusal mekâna ilişkin toplumsal duyarlılık ve teprikilerin heterotopik mekânlarda oraya çıktığı gösterilmiştir.

Lefebvre’in “Tekrar ediyorum: Bir mekân siyaseti vardır çünkü mekân siyasaldır” formülünde bir kelime oyunu olduğunu belirten Dikeç mekân ve siyaset ilişkisini yine Lefebvre ile bağlantılı olarak şu şekilde ifade etmektedir: “Ona [Lefebvre] göre bir mekân siyasetinin olmasının tek nedeni mekânın siyasal olması değil, mekânın siyaset olmasıdır.[...] Mekân tartışmalıdır ve mekânın tartışmalı doğasının siyasal açıdan önemini inkar

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSIS Belge No	DFR-172
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı: Serhat AY
Anabilim Dalı : Coğrafya
Programı : Tezli Yüksek Lisans
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Ali YIGİT
Tezin Özgün Adı : Bir Kaçış Mekânı Olarak Heterotopya :
Moda (Kadıköy) Örneği
Tezin İngilizce Adı : Heterotopia as a Space of Escapism: A case study of
Moda (Kadıköy)

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 06 / 08 / 2018

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ ~~OY~~
ÇOKLUĞU ile Coğrafya Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ali YIGİT

Üye Prof. Dr. Harun TUNCEL

Üye : Doç. Dr. Mutlu YILMAZ

Üye :

Üye :

İmza
[Signature]
[Signature]
[Signature]

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / 20.... tarih ve
..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

etmiyorum, insanların alternatif dağılımlar ve örgütlenmeler arayışında kendi mekânlarında bir yandan da fiziki mekânlarda faaliyete geçerek toplumsal hem topoğrafik

hem de kavramsal mekânlar (örneğin söylemsel veya kurumsal mekânlar) üretirler.” Bu bağlamda, Moda semti de heterotopik olarak gözle görülür bir biçimde topoğrafik ve kavramsal mekânlar üreterek, ‘öteki bir mekân’ inşası üzerinden üretilen karşı kültürü yansıtmaktadır. Durgun’un yukarıdaki alıntısında da ifade edildiği üzere, kamusal mekân bu alternatif yerlerin ana merkezidir. Öyle ki Moda’da sokaklarını süsleyen duvar yazılarında, kamusal alanın yeniden talep edilmesi ile karşılaşmaktayız (Şekil 8). Aşağıda duvar üzerinde kendine ifade bulan talebin olduğu sokak duvarını incelediğimizde, yazının altında ayırt edilebilen dört farklı ayrı boyama olduğu dikkati çekmektedir. Bu örnekte de ortaya konulduğu gibi, Moda sokak duvarı boyamalarının üst üste binmişliğindeki düzensizliğin işaret ettiği sosyokültürel peyzajı, semiyolojik açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Yazarı belli olmayan bu peyzaj, kamusal alanın kendini ifade ederken nasıl siyasal alanın sınırlarına dokunduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, yazıların silinmesine bir tepki olarak duvara düşülen bu gibi isimsiz notlar, yani diğer bir tabirle taleplerle kendini tekrar etmiştir. İsimsizlik bir nevi kamu adına konuşma, anonim oluş üzerinden semtin genelini temsil eden bir talebi ifade etme durumunu semtin duvarlarından dışa vurmaktadır.

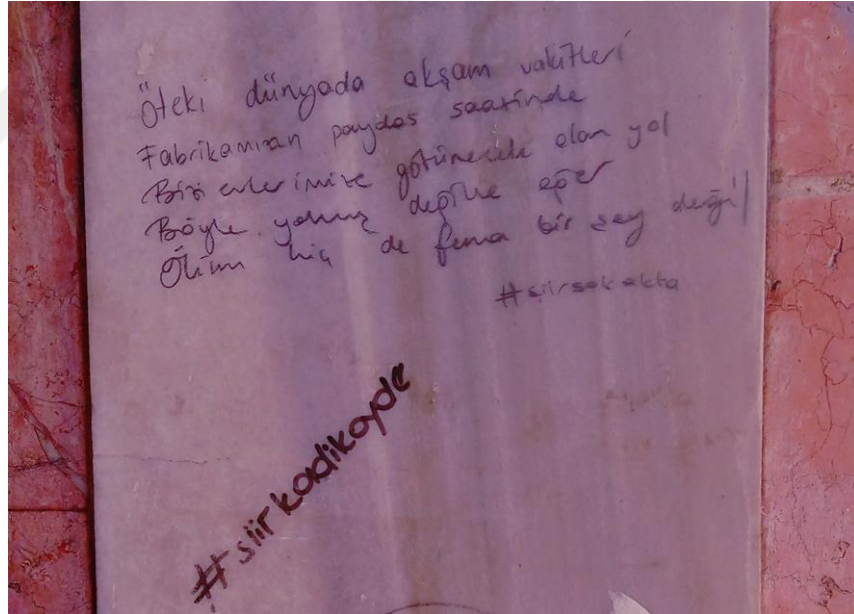
Şekil 8 : “Kadıköy duvar yazılarıyla güzel bırakın kendimizi ifade edelim.”

Kamusal mekânın çöküşü ile birlikte kamusal insan kendisine toplumsallığını ifade edebileceği yer aramaktadır. Moda semtinde bu durum kentin sokaklarında bu tarz

dışavurumsal peyzajları oluşturmaktadır. Böylelikle Moda sokakları heterotopyanın ana elemanlarından birisi haline dönüşmüşmektedir. Sokak, mekândan ‘yer’e doğru evrilmiştir. Bunu desteklemek adına Lefebvre’in sokak hakkındaki düşüncelerine başvuracak olursak:

Sokak yalnızca bir geçiş ve sirkülasyon yeri değildir. Otomobillerin sokakları işgal etmesi ve bu sanayinin, yani otomobil lobisinin baskıları, eski araçları birer pilot objeye, park etmeyi bir obsesyona, sirkülasyonu öncelikli hedefe çevirmiş, sosyal ve kentsel yaşamı bütünüyle yıkıma uğratmıştır (Lefebvre, 2011:22).

Moda sokaklarında da bu durumla ilişkili gelişen #şiirsokakta ve #şiirkadıköyde gibi yaygın söylemlerle sokak duvarlarına, apartman girişlerine şiirler ve duygusal sözler yazılmaktadır. Nitekim bu mekânsal pratikler kapitalizmin ve politik ekonominin sokak hayatını, kâr amaçlı daha hızlı bir geçiş mekânına dönüştürmesine karşılık gelişen durma, durulma eylemi olarak değerlendirilebilir. Öyle ki; bu sözleri alıp sokak duvarlarına işlemek kentsel mekân içinde bir flanör¹ deneyimini sağlamaktadır (Şekil 9, 10).

Şekil 9: Moda sokaklarından #şiirkadıköyde etiketli duvar yazısı

¹ Flanör en genel tanımıyla gezen düşüncedir. Dilimize çevrildiğinde anlamı tam olarak kavranamayan bir terim olan flanör, gezdiği yerleri gözlemleyen ve değişimlerle ilgili tespitlerde bulunan bir metropol coğrafyacısıdır. Bu anlamda Benjamin’in modernizmin hızlanış sürecinin gözlemcisi olarak nitelediği flanör için metropol bir deney, gözlem merkezidir. Flanörün en büyük başarısı da metropol kalabalığına girip, orada yalnız ve tarafsız kalmaktır. Flanör, nesnel bir tavırla çevresini izler ve sanatsal anlamda üretimde bulunur.

Şekil 10: “Sokak felsefesi” haline gelen duvar yazıları uygulamaları ve #siircem’de

Lefebvre, sokak hakkındaki yukarıdaki mekânsal çıkarımlarıyla yetinmez ve şöyle devam eder:

Spontane bir tiyatro olan sokakta gösteri ve izleyici, bazen de aktör olurum. İşte burada hareket ve kaynaşma ortaya çıkar; bunlar olmaksızın meydana gelebilecek kent yaşamı değil, toplumda bölünme, donuk bir parçalanma ve kopma olacaktır. Sokaklar ortadan kaldırıldığında (duvar yazılarının silinmesi ifade edecekleri yer). Sokaklar kaldırıldığında (Le Corbusier’den beri, “yeni kümeleşmelerde) sonuçları görülmüştür: Tüm hayatın sönüp gitmesi, şehrin bir yatakhaneye indirgenmesi, varoluşun anlamsız bir tarzda işlevselleştirilmesi... Kent yaşamının başka yerlerde sabit ve kendini yineleyen bir düzen içinde donup kalmış olan tüm unsurları sokaklarda özgürleşir. Gerçekte sokak Le Courbusier tarafından görmezden gelinen fonksiyonları da içermektedir: bilgilendirici fonksiyon, sembolik fonksiyon, oyun fonksiyonu. Orada oynar, orada öğreniriz (Lefebvre, 2011:22).

Lefebvre’in niteliksel özelliklerinin yanı sıra fonksiyonel özelliklerini belirttiği üçlüsünü Moda heterotopyasının sokaklarındaki duvar yazılarında bulmak mümkündür (Şekil 11).

Şekil 11: Sokağın fonksiyonları ile Moda heterotopyası

Bilgilendirici fonksiyonlara sahip M oda sokaklarında semtte düzenlenen sosyokültürel etkinlik afişleri kullanılmayan eski ahşap binalarda, dükkanlarda, ağaç gövdelerinde görülmektedir (Şekil 12).

Şekil 12: Moda'da düzenlenen etkinlik duyurularının ortaya çıkardığı görünüm

Sembolik fonksiyona baktığımızda ise durum daha da derinleşmektedir. *Nature* gibi paleocoğrafik meselelere ışık tutan bilimsel dergilerde, mağara duvarlarında yer alan tarihi dönemlerden günümüze kalabilmiş resimler, çizimler ve yazılar incelenerek ait olduğu dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik özellikleri hakkında çıkarımlarda

bulunulabilindiği görülmektedir. Paleocoğrafi bilgiler ışığında gözlemlenebilen duvara yazı yazma fenomeni, bugün günlük yaşamımızın her mekânsal noktasında karşımıza çıkmaktadır. Moda gibi semtlerde ise mekânsal bir etkileşim ile duvara yazı yazma ritualize edilerek, gündelik yaşamın ana elemanlarından olagelmıştır. Şekil 8’deki fotoğrafta yer alan “Kadıköy duvar yazılarıyla güzel...” söylemi bunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu mekânsal görünümünün coğrafi açıdan incelemesi önem arz etmektedir. Şimdinin mekânını inceleyen coğrafya disiplini, duvar yazılarına da mekânsal bir bakış açısı getirecek kavram ve tekniklere sahiptir. Günümüz şehirlerinde, özellikle metropollerde sokak duvarları ve bulundukları yerler arasında kompleks bir yapı oluşmuş durumdadır. Eleştirel kuramda kent duvarlarının; yerleri, söylemleri ve ortaya koydukları kültürel kodları arasındaki bağıntıların incelenmesiyle coğrafyacılar birçok katkı sağlayabilir.

Aslında mekân ile varlık arasındaki bağa, kelimenin kökünde de vurgu yapılmıştır. Mekân sözcüğü Arapça “kevn” sözcüğünden gelir ve ‘olma, oluş, var olma, varlık, vücut’ gibi anlamlara gelir. “Kevn”den türetilen “kain” sözcüğü ise dört anlamda kullanılır:

1. Varlık: Bu ma’na, kadim (ezeli olan) için de muhdes (yaratılmış olan) için de kullanılır.
2. Yaratma ve tedbirin bulunması
3. İşgal etmek
4. Cisme nüfuz etmek
5. Mekândan türetilen “mekânet” sözcüğü ise “nüfuz, iktidar, kuvvet” anlamlarına gelir (Özher Koç, 2017: 266).

Nitekim “nüfuz” ve “iktidar” uygulamak, örtülü olarak öznenin varlığını kabul etmeyi gerekli kılar. Bu noktada -Lefebvre’ye atıfla- mekânın tarihselliği ve toplumsallığı yanında bir üçüncü etken olarak mekânın siyasallaşmasının söz konusu edilmesi gerekir. Bu bağlamda duvar yazılarının siyasal söylemi, bu tezin kuramsal çatısı görevindeki heterotopya kavramının ima ettiği ‘karşı mekân’ olarak Moda’nın karakterine işlemiş durumdadır. Karşı bir mekân oluşunu politik gündemin canlı olduğu dönemlerde iktidar karşıtı söylemlerin yansımalarında görebiliriz (Şekil 13)

Şekil 13: Moda sokaklarında antikapitalist (solda) ile iktidar karşıtı söylemlerden örnekler

Görüldüğü üzere Moda’da duvar yazıları mekânı öne çıkartan başlıca elemanlardandır. Bu yazılar çok kompleks yapıda olmakla birlikte, kısım kısım sınıflandırılmaya da uygundur. Genel olarak baktığımızda, Moda’nın duvar yazılarında 1980 şiirinin etkisiyle öne çıkan ‘şiir sokakta’ trendini temsilen oluşan akım ile yazılmış, şiir dizeleri dikkat çekicidir. Diğer taraftan da Moda için kullandığımız heterotopik ‘karşı mekân’ kavramsallaştırmamıza uygun olarak, muhalif, anomik siyasi mizaha dönük duvar yazıları ön plana çıkmaktadır. Özellikle ikinci türdeki duvar yazıları semtin sürekli ikamet eden ve geçmişten gelen sahipleri ve Moda’yı kontrol eden yönetimin, “kevn” ile “kain” kelimelerine bağdaşır bir şekilde hareket etmesiyle, psikolojik açıdan mekânsal

çatışmaya neden olmaktadır. Bu durumu, yazıları okunabilir (138 adet) ve silinenler (86 adet) olarak bir haritalaştırarak gösterebiliriz (Şekil 14).

Şekil 14: Moda Semtindeki sokak duvarlarına yazılan yazıların dağılışı

Haritadan da anlaşılacağı üzere okunabilen yazılar semtin çeperinde yoğunlaşırken, silinen yazıların çoğunluğu belirli alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu alanların başında, semtin kuzeyindeki bölgenin en işlek çarşısından, güneyindeki Eski Moda İskelesi'ne doğru akan, süreç içinde İstiklal Caddesi'ne bürünebilme olasılığı olan Moda Caddesi gelmektedir. Özellikle esnafın değişimiyle birlikte, caddede yer alan yirmiyi aşkın pasaj kolonunda yazılan yazılar da sürekli değişime uğramaktadır. Semtin bu kısmında 2008 yılından beri organik ürünlerini satan bir seyyar satıcı bu konu üzerine görüşlerini şöyle dile getirmektedir (Şekil 15):

“Yıllardır buradayım, bu ürünleri satıyorum [organik tarla ürünleri] gençler de gelip buraya [pasaj kolonları] güzel şeyler şiiirler falan yazıyorlar ama yeni gelen esnaflar boyadı üzerlerini... (Kemal, Kadıköy, 59, Seyyar Satıcı).

Şekil 15 : 2008 yılından beridir Moda Pasajı önünde sebze ürünleri satan seyyar satıcı ve duvar yazıları

Seyyar satıcının belirttiği gibi duvar yazıları yeni gelen esnaf tarafından silinmekle birlikte hem mekânın hem de insanların hafızasını silmektedir. Şekil 15’deki kolonların bir tanesinde yazıların öylece bırakıldığı görülmektedir. İçeriklerine baktığımızda ise kolonun yanı başındaki çay satan bir işletmenin “çay içme” söylemlerini teşvik eden yazıların olduğunu görülmektedir. Bu örnekten hareketle, kolondaki yazıların ayakta kalmasının işletme sahibinin çıkarlarına bağlı olduğu sonucuna varılabilir. Buradan hareketle Lefevbre’ye göre meta dünyası sokakta açılır ve bütün şehir istila ettiği için sokaklar da birer vitrin, mağazalar arasında birer geçit olurlar. “Provoke edici, iştah açıcı bir sergi malzemesi haline gelen ürün, insanları da birbiri için sergi malzemesi haline

getirdi. Burada mübadele ve değeri, hiçbir yerde olmadığı kadar, kullanımın üzerinde belirleyicidir ki, öyle ki, onu ancak bir atık haline getirir” (Lefevbre, 2014: 23).

Yetkililerin uygulamalarında ise sokağın bilgilendirici ve sembolik fonksiyonları üzerinde bir hakimiyet kurma çabası vardır. Örneğin; Moda’nın en işlek caddesi boyunca sokak duvarlarına yazılan gündeme yönelik politik söylemler silinmektedir. Diğer yandan da Şişhane Metro İstasyonu içerisinde yer alan sergide sunulan sokak duvarı idari makamların idealinde tasarlanan mekânları göstermektedir (Şekil 16). Nitekim, istasyonda bir ‘güvenlik görevlisinin gözetiminde’ konumlandırılan bu ‘renkli ve süslü’ duvar yazılarının içerdiği ‘düzen’de, Moda’daki ‘rahatsız edici’ söylemlerin, karşıt görüşlerin, direniş fikirlerinin yer olmadığı görülmektedir. Öyle ki; yukarda bahsini açtığımız duvar yazıları, belediye ve valilik görevlileri tarafından sürekli silinirken, metrodaki bu yazılar teşvik görmekte, kontrol dahilinde onaylanmaktadır.

Şekil 16: İstanbul Belediyesinin Şişhane Metro İstasyonu içindeki duvar yazıları sergisi (9 Mayıs 2018)

Moda sokaklarındaki yazıların her silinişı semtin yazılama yapan sakinlerince tekrar yazılmakta ve bu bir tür karşı mekân direnişı olarak kendini göstermektedir (Şekil 17).

Şekil 17: Moda'daki okunmaz hale getirilen duvar yazıları

Dahası semtin söyleminde “Duvar yazılmak içindir” ifadeleri de karşı bir görüş olarak öne çıkmaktadır (Şekil 18).

Şekil 18: Bir apartman girişinden: “Duvarlar yazılmak içindir...”

Moda'daki sokak duvarlarında oluşan bu sosyokültürel peyzaj birçok semtteki esnafın açtığı kafe, restoran ve barların içerisinde de uygulanarak duvara yazı yazma fenomeninin sahiplenildiği ve bir kültür haline getirildiği görülmektedir (Şekil 19).

Şekil 19: Moda'daki kafelerin duvarları üzerindeki müşteriler tarafından yazılmış yazılardan görünüm

Şekil 20'deki "Atların plakası olmaz" gibi kapitalizm karşıtı, özgür üniversite talepleri, "In Hype We Trust" gibi yaşam tarzları, "Vatan Millet Can Feda" gibi vatanseverlik duyguları, "indiefilms.com" gibi alternatif sinema mecraları ile Selda Bağcan gibi bir ikonik halk sanatçısı, semtin duvar yazılarında bir araya gelerek, birbiriyle örtüşmez görünen bir çok şeyin bir aradalığıyla karşı mekânın bir tablosunu oluşturmuşlardır. Nitekim, duvar yazılarıyla mekânın hem karşıtlığı hem de çok kültürlü yapısı analiz edilerek heterotopya karakteriyle bağdaşan bir yapı sunulmuş oldu.

Şekil 20 : Moda sokaklarından bölgenin en yaygın duvar yazısı söylemleri bir arada

Sonuç olarak, Moda semtindeki sokakların karşı bir kültür oluşturan duvar yazıları önemli çıktılar vermektedir. İlki, Modalılar kamusal mekâna bir alternatif niteliğinde sokak duvarlarını, sembolik ve bilgilendirici fonksiyonlarla kullanmaktadırlar. Duvar yazılarının içeriğine baktığımızda kolektif bir karşı söylem karşımıza çıkmaktadır. Bu bölgeyi kontrol eden siyasal alan da bu mekânsal söylemleri görünmez kılmaya çalışmaktadır. Bütün bunlar Moda'nın bir heterotopya örneği olduğunun ilk göstergesi olarak bu bölümde sunulmuştur.

3.2. MODA’NIN BAŞKA MEKÂNLARI

Umberto Eco, yasal nikâh talepleri ile Kilise tarafından tanınmak isteyen homoseksüellerle ilgili çarpıcı bir ifade kullanır: "Bir camiye girmeden önce, ayakkabılarımı çıkarırım. Eğer ayakkabılarımı çıkarmak istemiyorsam, başka bir yere giderim (Eco ve Martini, 2005)." Başka yere gidenler hâkim düzenden ayrı olarak yaşadıkları için ana akım tarafından öteki olarak görülmektedir. Moda semti duvarlarının yazılarına “All the Devils are here (Tüm şeytanlar ya da kötüler burada)” diye geçen söylemin, hâkim sosyal düzenin ürettiği dile karşıtlığın bir ifadesi olarak okunması mümkündür (Şekil 21).

Şekil 21: All The Devils Are Here (Tüm Şeytanlar Burada)

Öteki olmanın, karşı taraf olmanın kabullenilişine dair yazılan bu yazı, Moda semtiyle özdeşleşen başkalık ve karşı kültürlülük durumlarının kamusal alandaki bir ifadesidir. Buradan hareketle Umberto Eco’nun 'başka bir yere giderim' ifadesinden birtakım sorular çıkarılabilir. Başka yerler mümkün müdür? Bu tür anlayışlar ne tür bir sosyo-mekânsal farklılaşma yaratır?

Bu sorulara Foucault tarafından öne sürülen heterotopya kavramı çerçevesinde yanıtlar bulup üzerine analiz yapmak mümkündür. Heterotopya, sosyal yapıların ütöfik sosyal süreçlerindeki normlardan 'kaçış' eğilimi gösteren insanların başka bir mekânda

oluşturdukları alternatif başkalık mekânlarıdır. Heterotopik mekânlar aynı zamanda, hâkim kültüre ait mekânın mutlak kavramları olan rasyonel, bürokratik, teknokratik ve kapitalist olarak tanımlanmış mekânsallık tarafından oluşturulan baskıların politik tepkilerinden kurtulmaya çalışmaktadır.

Bir başka yönüyle topluluk kimliği, en basit bir şekliyle, savaş ya da doğal felaket gibi nedenlerle bir grubun yaşamının tehdit edilmesi durumunda oluşur (Sennett, 2016: 283). Moda'daki kafe sahipleriyle yaptığımız görüşmelerin birisinde, kafe sahibinin bölgedeki güncel değişime dair şu ifadesi, Sennett'in tespit ettiği nokta ile bağdaşmaktadır:

Gezi Parkı olaylarından (Mayıs 2013) sonra burada birçok şey değişmeye başladı. Mesela Modalılar Taksim'deki kayıplardan sonra son kale kaygılarıyla eskiden daha çok sahiplenmeye başladı buraları. Hafta sonlarını vakitlerini daha popüler olan Cihangir'de, Beyoğlu'nda geçirirlerken şimdilerde daha çok kalmaya, sahiplenmeye başladılar (Fatma, 41, Kadıköy, Esnaf).

Benzer bir biçimde, 20 bin üyeli 'Ahan da Fotoğraf' adlı fotoğraf grubunun kurucusuna yönelttiğimiz "Etkinlikleriniz için neden burayı (Moda) seçiyorsunuz sorusuna cevaben, "çünkü burası son kale olarak kaldı" yanıtını vermesi, semtin geleceği hususundaki kaygılara işaretir. Moda esnafından bir kitapçı ise görüşmemizde iktidar partisinin Beyoğlu üzerindeki etkisini kabul ettirdikten sonra sıranın Moda'ya geldiğini belirtmiştir. Ona göre Beyoğlu'nun seçim bölgelerine iki semt eklenerek, çoğunluğun siyasi yapısı değiştirilmiştir. Aynı görüşmede kitapçı, iktidarın aynı politikayı son dönemde Moda'da etkin olmak için devam ettirdiğini ve Kadıköy'ün seçim bölgelerine çeperde yer alan bazı semtleri ekleyerek bölgede seçimi kazanmayı hedeflediğini iddia etmektedir. Bu tespit siyasi coğrafyanın bir alt çalışma alanı olan seçim coğrafyasını yakından ilgilendirmektedir. Seçim coğrafyasında ele alınan kavramlardan biri olan "gerrymandering" (seçim hilesi) uygulaması ile iktidar, kendi lehine olacak şekilde bir yerin seçim sonuçlarını kazanmak için o yerin bölgesel ve idari statülerinde çıkarmalar ve eklemeler yapmaktır. Bu durum mekânın siyasal açıdan da incelenmesini gerektirmektedir:

Latince terra, yani toprak kelimesinin kökünden gelen territorium, belirli bir coğrafi bağlama (territoriality) işaret etmektedir; coğrafi bağlam, mekânı kuran en önemli ögenin "sınır" olduğunu göstermektedir. Beşeri anlamda coğrafi bağlam "bir grup veya kişi tarafından olayları, ilişkileri, insanları etkilemek, kontrol etmek, yönlendirmek üzere belirli bir sahayı sınırlama ve denetleme çabası olarak tanımlanmaktadır. Bazı yaklaşımlar ise coğrafi bağlamı

“mekânın farklı kesitlere bölünerek düzenlenmesi ve yönetilmesi olarak ele almaktadır (Durgun, 2011:13).

Sennett’in bahsettiği topluluk kimliğini oluşturan yahut güçlendiren tehdit Moda’lılarda Gezi Parkı olayları sonrası görülebilir. Bu tehdit karşısında insanlar kolektif eylem içine girerken kendilerini birbirlerine yakın hissettikleri gibi, onları sıkı sıkıya bağlayacak imgeler ararlar. Kolektif algıyı besleyen kolektif eylem ittifakı 18. Yüzyılın kahvehane ve tiyatrolarındaki konuşmalara kadar uzanır. Karşılıklı konuşmalar insanlara bir araya gelerek bir “kamu” oluşturdukları hissini verir (Sennett, 2016: 283). Moda’da görülen benzeri bir kamusal bir aradalık semtte bir mekânsal aidiyet yaratmış durumda. Bir yer olarak mekânları birbirine bağlayabilen sokak, Moda semtinde adeta bir heterotopyaya bürünmüştür. Öyle ki Lefebvre’in ısrarla üzerinde durduğu; “sabit ve kendini yineleyen bir düzende donup kalmış” kent mekânlarından gelen, bir manada da ‘kaçış’ta bulunan insanlar sokaklarda özgürleşmeye başlamaktadır. İstanbul gibi kozmopolit bir şehirde, Kadıköy’ün Moda semtindeki sokaklar buna iyi birer örnek teşkil etmektedir. Zira bu sokaklar birer yer olarak, Lefebvre’in ayrıcalıklı gördüğü, bu tezde de başka mekânlar yani heterotopya olarak kentsel coğrafya zeminine oturtulmuş mekânları birbirine bağlayan, bir bedenin organları arasında hayati işlevdeki damarlar olarak görülebilir. Dahası, damarların bedeni şekillendirici özelliği gibi Moda’nın mekânlarını birbirine bağlayan sokakları da semtin bir heterotopik bölgeye dönüşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim Hartshorne’nun alansal farklılaşma sonucu işlediği bölgeler yani bu heterotopyada sokaklarla birbirine bağlanan ayrıcalıklı, başka ve dönüşümü ifade eden tiyatro, sinema, opera, halk evleri, sanat atölyeleri, sahaflar, sanatsal eğitim merkezleri gibi mekânlar, bölgenin ana karakterlerinin çizilmesinde başat rol oynamışlardır. Bölgede kompakt halde konumlanan bu ayrıcalıklı ve başka mekânlar bu tezde üç grupta sınıflandırılmıştır: sanat evi, sahneler ve sayıca çok fazla olan sahaflar (Tablo 4).

Tablo 4: Moda'nın heterojen yapısını oluşturan mekânların sayıları

Mekân	Sayı
Sanat Evi	24
Sahne	24
Sahaf	51

Lefebvre'in (2011: 23) “sokağın kentsel mekânı, sözün söylendiği yer, kelimelerin, işaretlerin ve şeylerin mübadele edildiği yeri değil midir? Sözün yazılı hale geldiği ayrıcalıklı bir yer değil midir? Sözün “vahşi” hale gelebildiği, kanunlardan ve kurumlardan kaçıp duvarlara yazılabildiği başka neresi vardır?” gibi sorularına Sennett “hayır” cevabını verir. Ama bu karşılık hayıflanmış bir “hayır”dır. Kamusal mekân ile ilgili çıkarımlarını ileriye götüren Sennett (2016), özel mekânın kamusal mekânın kodlarını kökten değiştirdiğini belirttikten sonra ‘sahne’nin sokağın artık anlatmadığı bir hakikati dile getirdiğini öne sürer. Bu bakımdan öne çıkmaya başlayan sahneler sokağın dile getiremediğini, sokağın sakladığını göstermeye çalışmaktadır. Moda heterotopyasında da mevcut sayıları ve içerikleri bakımından semtin önemli bir organı haline gelen sahneler bu işlevi görmektedir. Kimi sahnelerde edebi eser ve metinler canlandırılırken, kimilerinde ise film okumaları, edebiyat söyleşileri, felsefe ve düşünce konuşmaları giderek etkisini arttırmaktadır. Bu bağlamda ele aldığımız Halka Sanat Projesi “Kar amacı gütmeyen sanat insiyatifi” söylemiyle faaliyet göstermeye çalışmaktadır:

*Halka tamdır, bütündür, köşeleri yoktur.
Başladığı yerde biter, bittiği yerden yeniden başlar.
Büyük zincirin bağımsız bir parçasıdır.
İstenirse başka zincirlere eklemlenebilir.
Ayrı ayrı parçaları bir arada tutar.
İçine alarak büyür, içindekilerle halka olur.
Yaratığı etki kendini aşar, daha büyük halkalar oluşturur.
Gösterdikleriyle var olan sanat ortamına yeni bir görüş alanı ekler.*

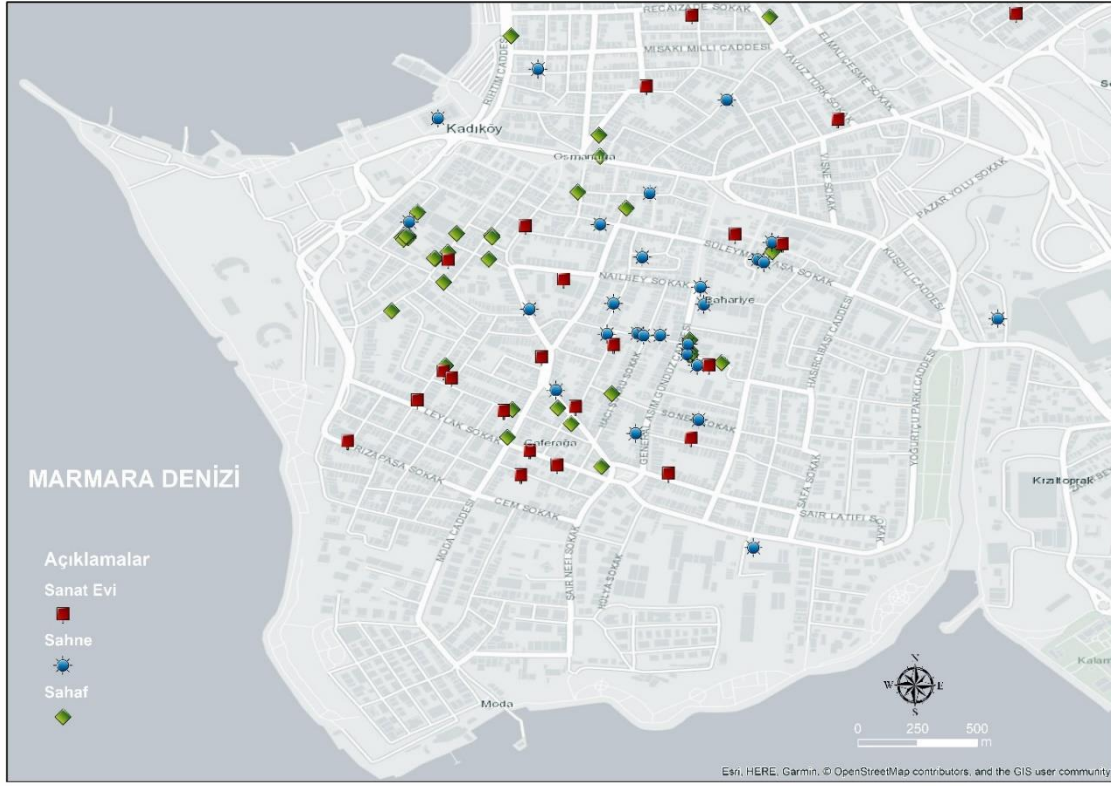
(Çankaya, 2014: 40)

Halka Sanat projesinin manifestosundaki söylemsel mekânda beliren alternatif sanat anlayışı heterotopik mekânın ögesi olan ‘başkalık’ niteliğini göstermektedir. Bu gibi mekânları birbirine bağlayan sokakların önemini Lefebvre şöyle dile getirir:

Sokak yalnızca bir geçiş ve sirkülasyon yeri değildir. Otomobillerin sokakları işgal etmesi ve bu sanayinin, yani otomobil lobisinin baskıları, eski araçları birer pilot objeye, park etmeyi bir obsesyona, sirkülasyonu öncelikli hedefe çevirmiş, sosyal ve kentsel yaşamı bütünüyle yıkıma uğratmıştır... Sokak, bir buluşma mekânıdır (topi) ve o olmadan belirlenmiş yerlerde (kafelerde, tiyatrolarda, çeşitli salonlarda) buluşmak imkansızdır. Bu ayrıcalıklı mekânlar sokağı canlandırır ve bu canlanmadan da yararlanır, aksi halde var olamazlar. Spontane bir tiyatro olan sokakta gösteri ve izleyici, bazen de aktör olurum. İşte burada hareket ve kaynaşma ortaya çıkar; bunlar olmaksızın meydana gelebilecek kent yaşamı değil, toplumda bölünme, donuk bir parçalanma ve kopma olacaktır. Sokaklar ortadan kaldırıldığında (duvar yazılarının silinmesi ifade edecekleri yer). Sokaklar kaldırıldığında (Le Corbusier’den beri, “yeni kümeleşmelerde) sonuçları görülmüştür: Tüm hayatın sönüp gitmesi, şehrin bir yatakhaneye indirgenmesi, varoluşun anlamsız bir tarzda işlevselleştirilmesi... Kent yaşamının başka yerlerde sabit ve kendini yineleyen bir düzen içinde donup kalmış olan tüm unsurları sokaklarda özgürleşir (Lefebvre, 2011:22).

Lefebvre’nin son cümlesinden hareketle insanların durağan ve kendini yineleyen yerlerden, sokaklarıyla özgür bir ortam imkanı veren başka mekânlara doğru bir kaçış gerçekleştirdikleri söylenebilir. Bu bağlamda bu kaçışın öznesinin yani bireyin ilgisini çekecek mekânların yer alması gerekmektedir. İşte tam bu noktada Foucault’nun heterotopya kavramına “kaçış” kavramını da dahil edebiliriz. Bir kaçış olarak heterotopya mekânlarından Moda semtinde, gündelik zamanın geç saatlerde yaşandığı mekânlar, görsel sanatların gösterim alanları olan sahneler, toplumsal bir dönüşümün yaşandığı sanat evleri ve yeni merkezini bulan sahaflar bir araya gelerek, bir farklılık ve bir aradalık bölgesi oluşturmuş durumdadırlar (Şekil 22). Önceki bölümde sokaklardaki duvar yazılarının politiği ile gösterilen heterotopyanın karşı mekân dokusunun ürettiği başka mekânlar, Moda semtinde doku bulmuş durumdadır. Tablo 4’de listelenen üç ana mekânsallaşma tipi Moda’nın heterotopik dışavurumunun analizini mümkün kılmaktadır. İlk göze çarpan mekânsallaşma tipi olarak, ana akım kültürün karşısında oluşmaya devam eden ve bölgenin kültürel ürünlerinin bir deposu niteliğindeki kompakt biçimde merkezileşmiş 34 Moda sahafı dikkati çekmektedir. İkinci olarak, karşı mekân niteliğinde ele aldığımız, çeşitli sanat kurslarının ürünlerinin sunulduğu galeriler ön plana çıkmaktadır. Üçüncü bir mekânsallaşma tipi olarak da sinema, tiyatro, şiir dinletileri, dans gösterileri gibi görsel ve işitsel sanatların sergilendiği 24 Moda sahnesi ele alınabilir. Bu üç farklı karşı mekân bir arada, kimi yerlerde iç içe yer alarak Soja’nın (2017) Los

Angeles örneğinde ele aldığı heterotopyanın “her şeyi bir araya getiren” niteliğini de kanıtlamaktadır.

Şekil 22: Moda heterotopyasının başka mekanlarının dağılışı haritası

Moda heterotopyasında yer alan karakteristik mekânlar içinde sahaflar önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki sahaflar karşı kültürün bir ürünü olarak, tiyatro, sinema, sanat atölyeleri ile iç içe bulunmaktadır (Şekil 23). Nitekim bu yapılar bir heterotopyanın temel göstergelerindendir.

Şekil 23: Moda'daki Kafkas Pasajı içerisindeki sahaflar ve tiyatro etkinliklerinin ilan edildiği afiş panosu

Sahafların tarihsel gelişimine baktığımızda, İstanbul'un Beyazıt Sahaflar Çarşısı ile Beyoğlu'nun Aslıhan Pasajı gibi merkezi sahafların karşısında Moda'daki sahaflar 2000li yıllardan önce bir *hinterland* olarak görülmektedir. Öyle ki; Moda sahaflarının ellerine ulaşan önemli eserler direkt olarak Beyazıt sahaflarına gönderiliyordu (Lütfi, K, E, 58). Beyazıt çevrelerinin değişen sosyokültürel yapısıyla zamanla dini kitaplar ve dersane soru bankalarının ilgi görmesi karşısında direnemeyen Beyazıt sahaflığı bir durağanlık dönemine girmiştir. Bu evrede Beyoğlu konumunu korurken Moda, değişen Türkiye'nin kültürel ortamıyla birlikte yavaş yavaş sahaf dükkânlarıyla bilinir hale gelmiştir. Bugüne gelindiğinde ise artan sahaf sayısı ile birlikte Moda, İstanbul sahaflarının içerisinde merkezi bir konuma gelmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: İstanbul'da semtlere göre sahaf sayıları

Semtler	Sahaf Sayısı
Moda	51
Beyazıt	42
Beyoğlu	35
Beşiktaş	14

“Eskiden	Ortaköy	10	aradığım kitaplar
	Üsküdar	7	

için Beyazıt’taki Sahaf Çarşısı adresim olurdu. Son zamanlarda her aradığımı Kadıköy’deki (Moda) sahaflarda buluyorum. (N. K., E, 68)” diyen bir akademisyenin sözlerinden hareketle Moda sahaflarının Foucault’nun heterotopya kavramının kaynağı olan tıbbi anlamıyla ilişkisi bir kez daha kurulabilir. Zira heterotopi esasen bir dokunun asıl yerinin dışında ortaya çıkması ile ilgilidir. Bu bakımdan İstanbul sahaflarının mekânsal dağılışındaki değişim göz önünde bulundurulduğunda, sahaf kültürünün geleneksel olarak asıl yeri olan Beyazıt’tan saparak ya da başka bir ifade ile oradan kaçarak Moda’da kendisine doku bulduğu görülebilir.

Moda sahaflarının İstanbul sahaflığının geleneksel mekânsallığı dışında bir karakter ihtiva etmesi ile heterotopik nüveler barındırmasının yanı sıra saha çalışmasında göze çarpan bir diğer ‘başka mekân’ örneği de alternatif eğitim kurumlarıdır. Bu kurumların en önemli örneklerinden biri olan Koşan Kaplumbağa Anaokulu araştırmamız kapsamına uygun alternatif bir mekânsal tip ortaya koymaktadır. Okulun oyun bahçesindeki Moda sokaklarında karşılaşmaya aşına olduğumuz duvar yazıları misali kamusal alanda ifade bulan söylemi ile yazılar, alternatif yaşam dünyasının alternatif eğitim anlayışına dair içeriği ile bu eğitim kurumunun heterotopik niteliğini gözler önüne sermektedir (Şekil 24).

Şekil 24: “Başka bir okul mümkün”

Bir ‘başka mekân’ olarak okulun manifestosuna baktığımızda karşı kültür söylemiyle örtüşen düşünceler barındırmaktadır.

Okul ekibimiz; ‘başka bir eğitim sistemine inanan’ ve hem kooperatifin hem de BBOM Derneği’nin sağladığı eğitimlerle kendilerini sürekli geliştiren bir eğitimci kadrosundan oluşmaktadır. Çocuklar sınıflarda güne çemberle başlar, günü çemberle kapatırlar. Bu çemberlerde kendilerini ifade etmeyi, duygularını ve fikirlerini paylaşmayı ve günü değerlendirmeyi deneyimlerler. Ayrıca her Pazartesi tüm okulun katıldığı ‘Çocuk Meclisi’ yapılır, mecliste alınan kararlar okulda uygulamaya sokulur... Amacımız, çocuk haklarına önem veren ve hayata geçiren, çocukların kendilerine ait hayallerini ve hedeflerini gerçekleştirmelerini sağlayan, katılımcı demokrasiyle yönetilen, çocuklar dahil herkesin söz sahibi olduğu, ekolojik dengeye saygılı bir okul yaratmak ve onu yaşatmaktır. Kurumumuz ticari kar amacı gütmeyen bir okuldur ve yıllık okul ücreti, maliyetlerin çocuk sayısına bölünmesiyle hesaplanır (Koşan Kaplumbağa Anaokulu web sitesinden).

Foucault’a göre eğitim kurumu modern toplumlarda kişileri iktidarın yapıp ettiklerini meşrulaştırıcı bir forma sokarak, ortalama birey yetiştirme amacı taşır. Moda sakinlerinin desteklediği ve çocuklarının eğitim kademesinin bu ilk basamağına adım attığı Koşan Kaplumbağa gibi okullar, demokrasi, çocuk meclisleri, ekolojik dengeye saygı gibi argümanları ile karşı mekân özelliği taşımaktadır. Bu doğrultuda bu mekânlar, Lefevbre’in mekânsal üçlüsünden olan ‘tasarlanan mekân’ türüne önemi bir örnek teşkil etmektedir. Öyle ki eğitim kurumunun bu manifestovari söylemini semtin değişik sokaklarındaki duvar yazılarında da görmek mümkündür (Şekil 25).

Şekil 25: Ekolojik dengeye saygı çerçevesinde değerlendirilebilecek bir duvar yazısı.

Koşan Kaplumbağa Anaokulu'nun sadece söylemsel dışavurumunda değil, mimari planında da Moda heterotopyasının bir prototipini görmek mümkündür (Şekil 26). Bu bağlamda Modalılar semtin içinde yalnız farklı mekânsallıklar ortaya koyarak kamusal alanda söylemlerini paylaşmakla kalmayıp, eğitim yoluyla da bu dili kurumsal boyuta taşıyarak, yeni jenerasyonlara aktarma çabasına girmektedirler.

Şekil 26: Koşan Kamplumbağa İlkokulu'nun heterotopik düzeni

Moda'da duvar yazılarından, mekânsal ifade biçimlerine (sahaflar, sanat evleri, sahneler gibi) ve alternatif eğitim kurumlarının söylemine uzanan bir çok katmanda heterotopik bir mekânın bir aradalık ve başkalık özelliği bütüncül bir şekilde gözlemlenebilir. Bütün bunlarla semt heterotopik karakterini oluşturmakta ve alternatif bir düzen inşa etmektedir.

3.3. GECE COĞRAFYASI: GÜNEŞİN GECE DOĞDUĞU YER

Moda heterotopyasının bir diğer karşı mekân özelliği ise günlük hayat pratiklerinin doğduğu ve kaçışın barınak bulduğu günlük zaman coğrafyasıdır. Coğrafya disiplininde Hagerstrand'ın zaman coğrafyası dışında mekânın zamansal olarak incelenmesine yönelik belirgin çalışmalar yoktur. Bu durumu Yi-Fu Tuan (1977: 212) şöyle eleştirir:

Şehirliliğin merkezinde yeterli bir aydınlatma olmaksızın gerçekleştirilemeyeceği ortada olan gece hayatı vardır. Yaban yaşamının fethi –ormanların, çalılıkların çiftliklere dönüştürülmesi- tekrar tekrar incelenerek yazılmıştır. Peki gecenin, uykunun, uykusuzluğun zirvesine ve karanlığın bir çekiciliğe dönüşünün keşfi, bir yanda geç yemekler ve konser salonları ve öte yanda 24 saat açık porno dükkanları ve işlenen suçlar hakkında neden bu kadar az şey yazılmıştır? Bazı yazarların (Bouman ve Jakle) çabalarına rağmen kültürel coğrafya hemen hemen tümüyle bir gündüz coğrafyası olarak kalmıştır.

Tuan'ın düşünceleri bizlere, beşeri hayatın gece-gündüz vakitlerindeki pratiklerinin önemli derecede değiştiğine dair bir fikir veriyor. Kent nüfusun kırsal nüfusunu geçtiği bir dönem olan günümüzde kentleşmenin zirveleri geceyi yoğun bir şekilde yaşaması gündüz yaşamının etkinliği etkilenmektedir. Bu durum beraberinde bir mekânsal bir diyalektik, yani tezatlık, çelişki ve ikilemleri de getirmektedir. Bazı kentsel mekânlarda gece hayatı donuk durumdayken bazılarında ise gece hayatı daha yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma, Rene Magritte'in (1950) gece ve gündüzün bir arada sunduğu "Empire of the Light" adlı gerçeküstü tablosu önemli bir örnek olarak verilebilir (Şekil 27).

Şekil 27: Rene Magritte'in 'Işık İmparatorluğu' adlı tablosu

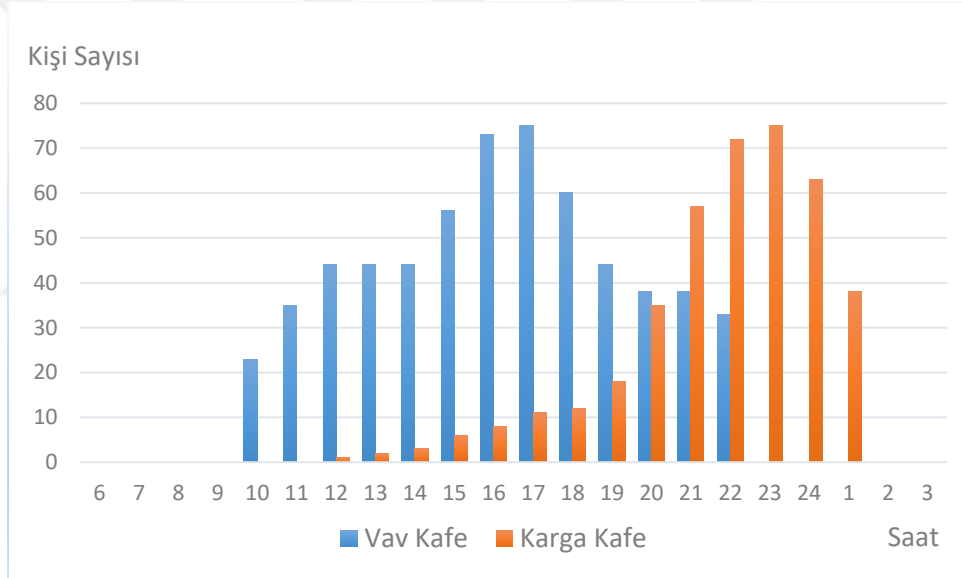
Gündüz vaktine ait bir peyzajın git gide gecenin karakteristiğine bürünmesini yansıtan bu tablosunda Magritte, kentsel mekânda gece ve gündüzün ikilemini gözler önüne sermektedir. Gecenin giderek mekânsal üretimde yer almasıyla birlikte kentlerde bir tür geceye kaçış durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durum Moda semtinde de gözlemlenebilmektedir. Öyle ki geceye ait öğeler gündüz de kendini gösterebilmektedir (Şekil 28).

Şekil 28: Moda semtindeki kafelerden gündelik bir görünüm.

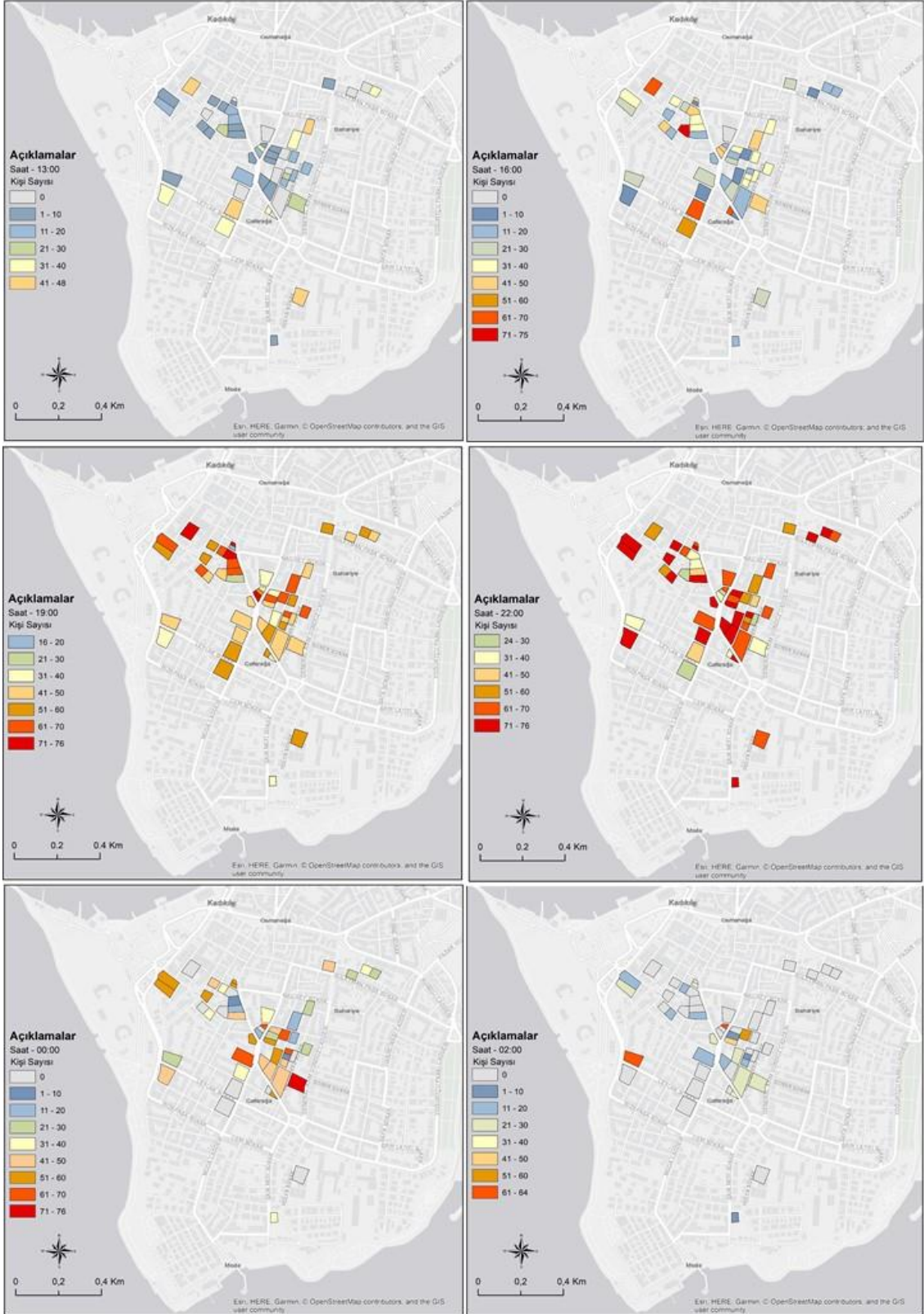
Moda semti İstanbul'daki marjinal yerlerden birisi olarak alternatif kültürün barınabildiği heterotopik bir bölgedir. Marjinalliğin ve alternatif kültürün gündelik yaşamında belirleyici faktör olan gece yaşamı, Moda'da saat dilimlerinden ya da güneşin konumundan bağımsızlaşarak belirgin bir sosyokültürel peyzaja bürünmüştür.

Kentin sosyal ilişkilerinin inşa edildiği mekânlar olan restoran, kafe, bar ve meyhanelerin günlük yoğunluk dilimlerine bakıldığında da gece hayatının komşu semtlerden ayrı bir zaman diliminde yaşandığı görülmektedir. Örneğin hemen kuzeyindeki Üsküdar'ın aktivite mekânındaki kafelerin en popüler olanlarından birinin (Vav Kafe) en yoğun olduğu dilim saat akşam vakitlerini gösteriyorken, Moda'dakinde (Karga Kafe) ise mekânsal yoğunluğun gecenin doruklarında yaşandığı çıkarılabilir (Şekil 29).

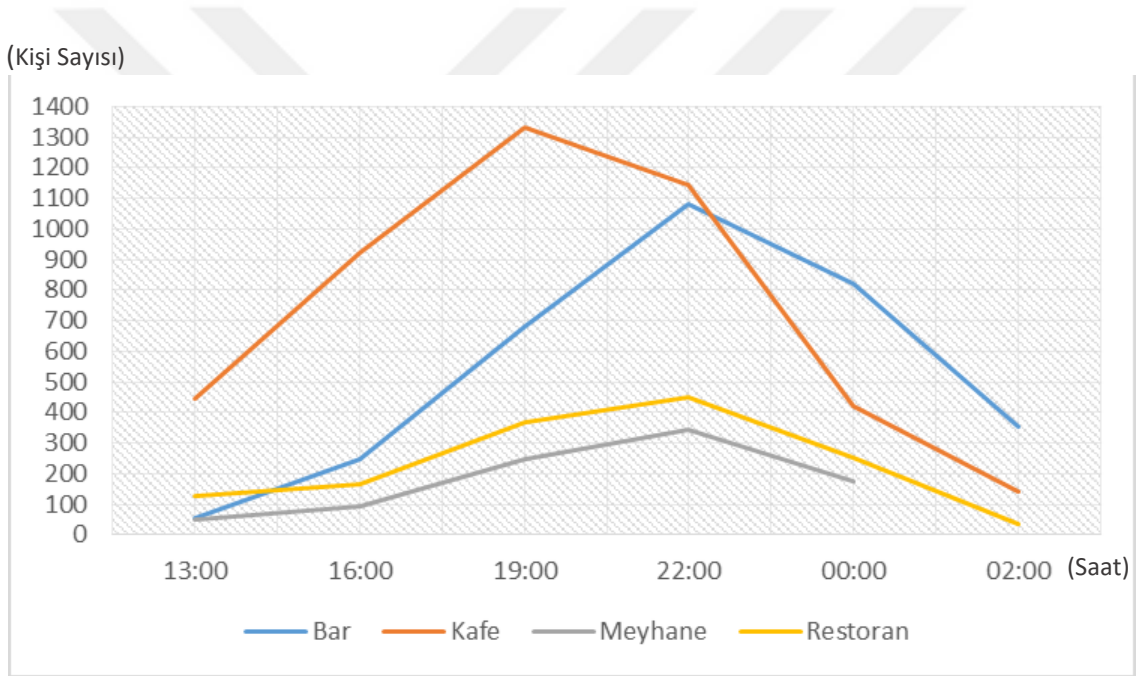
Şekil 29: Vav Kafe ile Karga Kafe'nin cumartesi gününe ait yoğunluk grafiği

Ana akım kültürün temsili mekânlarından olan Üsküdar'a göre Moda'da insanların farklı bir zaman diliminde yaşadığı söylenebilir. Tezin önceki bölümlerinde de vurguladığımız gibi bu durum, Moda'nın karşı bir mekân olarak ürettiği alternatif yaşam biçiminden kaynaklanmaktadır. Bu farklılaşan gündelik zamansallığın göstergesi olan alternatif düzende, semtin içerisindeki yan yana gelen farklı mekânların mekânsal yoğunluğunu da göstermek mümkün (Şekil 30).

Şekil 30: Moda’da sosyal işletmelerin (soldan sağa) 13:00, 16:00, 19:00, 22:00, 00:00 ve 00:02 saatlerine göre gelişen doluluk oranları (Mayıs 2018)

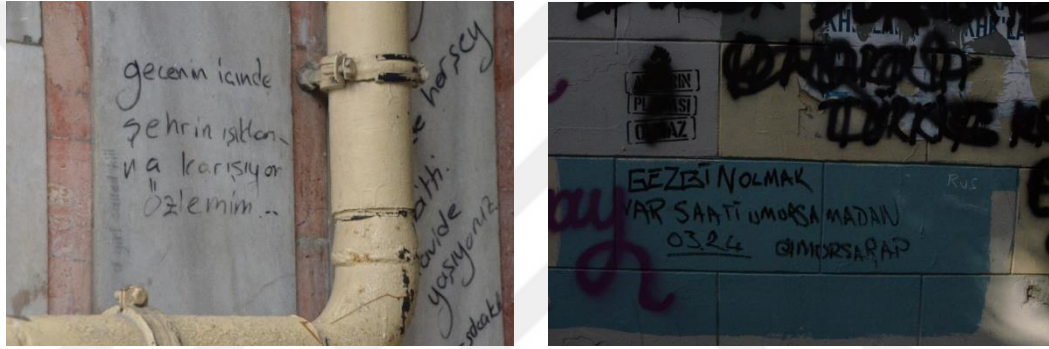
Haritaların sunduğu sonuçlara göre mekânların doluluk seviyesi, öğlen saat 13:00'dan gece 22:00 saat dilimine doğru net bir artışı göstermektedir (Şekil 30). Öğlen vakitlerinde mekânların çoğunluğunda doluluk seviyesi düşük derecelerde bulunmaktadır. Hatta bazı mekânların, özellikle barların, henüz bu saat diliminde hizmete geçmediğini gün içerisinde zaman ilerledikçe haritada belirecek olan mekânlardan anlamak mümkündür. Saat 16:00'a gelindiğinde ise bölgedeki müşteri sayıları 10 ile 30 arasında yoğunluk göstermiştir. Diğer yandan da öğle yemeği için bazı restoranların dolduğu görülmektedir. Akşam vaktine gelindiğinde ise Moda'da mekânların en çok 40-50 kişilik doluluk seviyesinde olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumda kafelerin yoğunluk açısından artışları saat 19:00 dilimiyle gerçekleşmektedir (Şekil 31).

Şekil 31: Moda'daki kafe türündeki mekânlarına ait günlük yoğun grafiği

Moda semtindeki buluşma mekânlarının en yoğun oldukları saat dilimi 22:00 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mekânlar ise kafe ve restoran türündeki buluşma yerleridir. Bu vakitlerde en çok tercih edilen mekân türü olarak meyhane ve barlardır. Saat 22:00 ile 23:00 dilimleri arasındaki en yoğun dilimden sonra 00:00 saat diliminde de ciddi bir yoğunluk gözlemlenmektedir. Gece yarısından sonra saat 00:02 diliminde ise mekânların yarısından fazla kapanırken barlar özelinde bazı mekânlarda hareketlilik devam etmektedir. Bu dilimlerde yoğunluğun zirve yapmasından hemen sonra bazı

mekânların kapanmasında Belediye idaresinin belirlediği toplu taşıma araçlarının sefer saatlerinin 00:00'da son bulması etkilidir. Marmaray ve deniz otobüslerinin ulaşımında sağladığı kolaylık, İstanbul'un birçok bölgesinden insanları da Moda'ya çekmektedir. Bunların hareket saatlerindeki sınırlılık özel araçları olmayan insanların günlük yaşamlarını kesintiye uğramaktadır. Saat 00:02'deki barların ziyaretçileri kamusal mekânları olarak gördükleri duvarlara denetimin etkisini yitirmesiyle birlikte yazılar yazmaktadırlar. Bir bakıma, semt ziyaretçilerin çekildiği saat dilimlerinde mekânı üreten kesimlerin ifade alanı haline gelmektedir. Duvar yazılama aktivitesinin, işletmelerin açık olduğu saatler dışında da etkili olduğunu, yazıları taradığımızda karşımıza karşımıza çıkan söylemlerle de gösterebiliriz (Şekil 32).

Şekil 32: Moda'daki sokak duvarlarından gece ile ilgili yazılar

Moda'da yaşlılığın mekânsallaşması konusunda bir apartmanın sakinleri üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçları, heterotopik bir mekânsallaşma gösteren gece hayatı ya da gece dışarı çıkma fenomeni ile ilişkilendirilebilir niteliktedir:

Gece hayatının Moda'da kafe ve kafe-bar sayısındaki artışla birlikte gürültülü ortamların arttığı katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilen hususlar arasındadır. Kadıköy metrosuyla beraber gelen kalabalıkların bölgedeki hareketliliği ve gürültüyü artırdığı da ifade edilmektedir. Kadıköy'e erişimin kolaylaşmasıyla birlikte artan yoğunlaşma ve tüketim mekânlarının artması, Moda'nın hem esnaf yapısında hem de gündelik hayat akışında önemli değişimler yaratmıştır. Gündelik hayatta da semtin daha yoğun bir yerleşim alanına dönüşmesi ve gece-gündüz ritminin farklılaşması Moda'nın yaşlı sakinleri açısından önemli zorlukları beraberinde getirebilmektedir. Bu durum, huzur ve sükûnet isteyen yaşlılar için dikkate alınması gereken bir sorun olarak katılımcılar tarafından sıklıkla zikredilmektedir (Şentürk ve Kurtkapan, 2017:13).

Heterotopya, ortaya çıktığı dokuda olağan dışı olarak görülmektedir. Şentürk ve Kurtkapan'ın (2017) çalışmasında mekânsal bir sorun olarak karşımıza çıkan, semt sakinleri ile semte kaçış eğilimi gösteren topluluklar arasında bir uyumsuzluk, bir tür

çatışma alanı olduğu anlaşıyor. Bunun en belirgin göstergesi, Moda Yarımadası'nın güneyinde ikamet eden Modalı ailelerin kuzeye doğru artan aktivite mekânları arasındaki gece-gündüz ritminin farklılaşmasıdır.

Moda'da mekânın zamansal coğrafyasının bir diğer çıktısı olan dört farklı mekân işletmesinin gün içerisindeki zamansal değişimi bize, Foucault'nun heterotopya kavramında belirttiği üst üste binmişlik, yan yana gelmişlik ve eş zamanlılık gibi özellikleri göstererek, semtin heterotopik bir mekân olarak tanımını mümkün kılmaktadır. Buna ek olarak bu heterotopik doku, Dikeç'in (2014) mekânsal düşünce için elzem olarak gördüğü mekânsal çeşitlilik ile de bağdaşmaktadır (Şekil 38).

Böylelikle; zıtlıklar, karşıtlıklar, üst üste binmeler ve yan yana gelmelerin heterotopyası olarak Moda; farklılığın, kuralsızlık durumunun, potansiyel dönüşüm süreçlerinin mekânı olarak, Lefebvre'in alternatif heterotopya görüşünden hareketle diyalektiğe dayalı bir kentleşme düşüncesinin içine yerleştirilebilmektedir. Bu noktada Lefebvre'in mekânsal üçlüsü çalışmanın çekirdeğine oturtulmuştur. Heterotopik bir mekân olarak Moda, gündelik hayat pratiklerince algılanan, tasarlanan ve de yaşanan mekân perspektifleriyle gösterilerek, semtin bulunduğu döneme, alana, sahaya ve başat etkinliğe bağlı olarak değiştiğini ve mekânın heterotopinin vurguladığı zıtlıklar, karşıtlıklar, üst üste binmeler ve yan yana gelmeler ile dolu olduğunu ortaya koymak mümkün olmuştur.

3.4. MODA’NIN SİVİL TOPONOMİSİ

*Diyorum hepimizin bir gizli adı olsa gerek
Belki çocuk ve ihtiyar, belki kadın ve erkek
Hepimiz, her birimiz gizli bir isimle adaşız
Yoksa şimdiye kadar hesapların tutması lâzımdı
Hayatımıza kendi adımızla başladık*

İsmet Özel - Sebeb-i Telif

Bilecik’in Gülümbe köyündeki cami imamı, cuma hutbesinde Hz. Muhammed’in oğullarına verdiği isimlerden hareketle, çocuklara verilen isimlerin güzel olmasının yanı sıra (İslami) değerlerimizi de yansıtmayı gerektğini vurgulamıştır. Nesilleri kapsayan bir inceleme ele alınırsa benzer isimlerin sıklığı ve isim vermede gelenekselliğin payı görülecektir. Şehirleşme ile bireyselleşmenin arttığı bu dönemlerde ise doğan bebeklere isim seçmede farklılık ve ismin nadir olması hususunda bir hassasiyet gösterilmektedir. Bu durum gelenekselden bir kaçışın göstergesidir. Bu kaçış kendisini sivil halkın açtığı mekânlara verdikleri isimlerde gözlemlenebilir.

Coğrafi açıdan önemli bir yer tutan yer adları çalışmalarında, mekânın hafızasının dönemin etkili olan yönetimlerince ne kadar değiştirildiği tespit edilmiştir (Tunçel, 2000). Alderman (2008) yer adlarını toplulukların geleneksel yapıları ile kültürel bağları için bir yol haritası işlevi olarak görmektedir. Özellikle kültürel peyzajların okunup yorumlanmasında birer sembol işlevindedirler. Bu bakımdan; Türkiye gibi kültürel ikiliklerin yaygın olduğu ülkelerde de yer adlarından ziyade yerel halkın özne olabildiği mekân isimlerinde yerlerin kimliği, kültürleri ve bağları hakkında önemli çıkarımlar yapmak mümkündür. Bu düşünceden hareketle bir sivil toponomi kavramsallaştırılmasına başvurmak yerinde olacaktır. Kadıköy ve Üsküdar’ın kafe isimleri gözlemlendiğinde, kültürel ikilikle ilgili bir sosyo-mekânsal zıtlıklar görmek mümkündür. Bu noktada Lefebvre’in heterotopyaya getirdiği bakış ve Hartshorne’un alansal farklılaşma yöntemi ile kentsel diyalektikte karşı mekânın sivil toponomideki yeri de belirgin hale getirilebilir. Heterotopya hâkim mekândan bir kopuşu temsil ettiği için, heterotopik bir mekânı anlamada onu aynı dönemde varlık gösteren ve sosyal düzenle örtüşen bir mekânla karşılaştırarak anlamaya çalışmak yerinde olacaktır. Bu amaçla Tablo 6.’de Üsküdar ve Moda’daki kafe isimleri karşılaştırılmıştır.

Tablo 6: Kadıköy ve Üsküdar'daki kafe ve restoranların isimleri

Moda'nın Kafe İsimleri	Üsküdar'ın Kafe İsimleri
Thales Kafe	Hakkı Zade 1864
Viktor Levi	Mim Kafe
Liberta Kafe & Restaurant	Vav Kafe
Manifesto Kahve	Ottomania Kafe
Cosmos Kadıköy	Paşalimanı Kafe
Mosquito Kafe	Payedar Kafe
Walter's Coffee Roastery	Tellioğlu Kahve
Beppe Pizzeria	Dilruba Kafe
Juliet Rooms & Brasserie	Katibim Kafe
Oblomov Kadıköy	Zahir Sanat Kafe
Cadıköy Kafe	Meşk-i Muhabbet Kafe
Belfast Kafe	Peşrev Kafe
Dublin Kafe	Hüdai Sofrası
Cambridge Kafe	Mihrimah Kafe

Ortaya çıkan tabloya göre, Moda'da yer alan kafe isimleri Üsküdar'dakilerden farklı bir yöndedir. Moda, Liberta gibi özgürlüğü, Cafe Manifesto gibi karşıtlığı, Cadıköy gibi aykırılığı çağrıştıran ve geleneksel yapıdan kopan mekân isimlerinin birleşimiyle, Üsküdar semtine kıyasla bir heterotopik bölge özelliği göstermektedir. Kafe isimleri ve verilme nedenleri ile ilgili araştırmalarımız ve görüşmeler sonucunda, Nazım Hikmet Kültür Merkezi'nin yanında yer alan Kibrit Kutusu adındaki küçük bir kafenin, Foucault'nun heterotopya için saydığı heterokronik nitelikte bağdaşık olduğunu tespit ettik. Kafenin içerisindeki duvarlara asılı panolar çeşitli yerlerden toplanmış kibrit kutularıyla kaplanmış haldedir (Şekil 33).

Şekil 33: Kibrit Kutusu adlı kafede oluşturulmuş heterokronik bir görünüm

Kafenin sahibinin yurt dışı gezilerinde kaldığı otellerden topladığı kibrit kutularıyla oluşturduğu bu müzelik kurgu, Foucault'nun farklı zamanlara ait nesnelerin tek bir mekânda toplanması olarak kavramsallaştırdığı heterokroniye bir örnek teşkil etmektedir. Bu yönüyle de kafe birçok Moda kafesinde gözlemlenebildiği gibi, heterotopik bir yapıda kendisini gösterebilmektedir. Bu durum hümanistik ve hermeneutik coğrafya geleneğinin önemle üzerinde durduğu Anne Buttmer'in (1976) "yaşam dünyası" ile birebir örtüşmektedir. Kafe sahibi heterotopik deneyimini kurduğu kafeye aktararak, Tuan'ın "insan dünyanın (mekânının) aynasıdır" söylemini haklı çıkarmaktadır. Öyle ki bu durum bu tezde de ele alınan Hartshorne'un zaman coğrafyası sonucunda doğan 'ömür patikaları' kavramı bakımından da değerlendirilebilir.

3.5. HIZ ÇAĞINDA KARŞI BİR KÜLTÜR: “AHAN DA FOTOĞRAF”

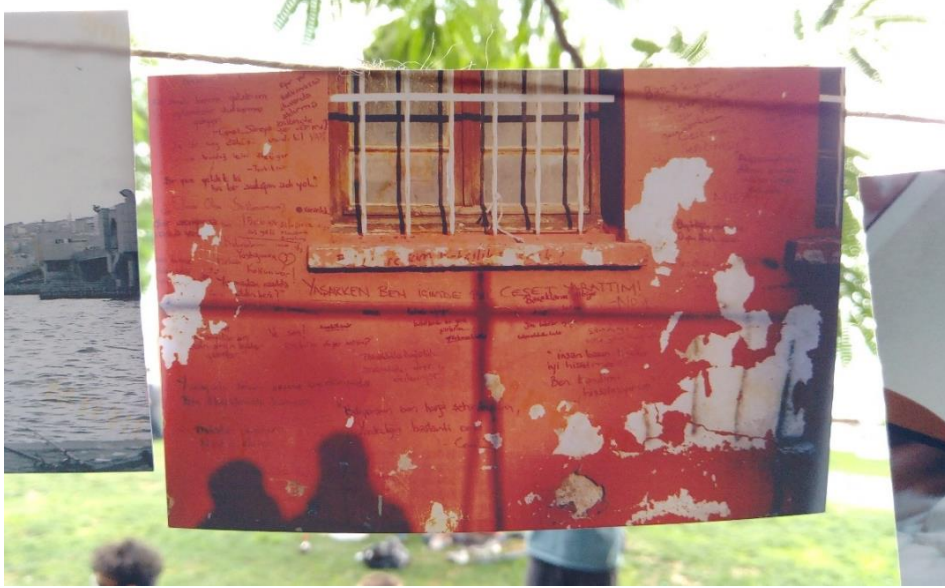
Mekân salt hareket amacının aracı haline gelmiştir. Artık kent mekânları, onların içinde araba kullanmanın, onlardan çıkmanın ne kadar kolay olduğuna bakarak değerlendiriyoruz. Bu hareket güçlerine esir olmuş kent mekânının görünüşü zorunlu olarak nötrdür. Sürücü arabasını, ancak kente özgü dikkat dağıtıcı özelliklerin asgariye inmesi sayesinde güvenli sürebilir; iyi araba kullanmak standart işaretler, ayırım çizgileri, drenajlar ve ayrıca diğer sürücüler dışında sokak hayatı olmayan sokaklar getirir. Kent mekânı salt hareketin bir işlevi haline geldikçe, kendi içindeki uyarım kapasitesini de yitirir; sürücü mekânın içinden geçip gitmeyi ister, onun tarafından uyarılmayı değil. Gezen bedenin fiziksel ortamı bu mekândan kopukluk hissini pekiştirir. Hız dikkati geçen sahne üzerinde odaklanmayı güçleştirirken, ve modern toplumun coğrafyasında seyretmek (temaşa) çok aza indirgenmektedir (Sennett, 2012:13).

Bu bakımdan, kentsel mekânlardaki uyarılmanın azalması hümanistik yaklaşımca öne sürülen yer üçlüsü olarak tanımladığım yer duygusu, yer aidiyeti ve yer sevgisini zayıflatacaktır. Heterotopik mekânlarda ise kent, öznelere sürekli uyarmaya çalışmaktadır. Modern hayatın getirdiği hız politikaları gündelik hayatı (Beslenme: Fast Food, Ulaşım: Yüksek Hızlı Tren, Uçak) mümkün olduğunca değiştirmeye çalışmaktadır. Bunlardan birisi de fotoğraf makinesidir. Günümüzde neredeyse birkaç saniye içerisinde birçok kare çekilebilen yüksek teknoloji ürünü dijital fotoğraf makineleri gündelik hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Dijital fotoğrafçılık, film üzerine işlenen görüntülerin temsil ettiği ve geleneksel olarak görülen analog fotoğrafçılığın alanını daraltmıştır. Bunun sonucunda eski filmler ile dönemin ruhuna aykırı bir biçimde, analog fotoğrafçı grupları oluşmaya başlamıştır. Grubun etkin olarak siber mekân özelliği taşıyan Facebook ve Instagram’da aktif olduğu gözlemlenmiştir. Bu noktada, Jean Baudrillard’ın (2003) ifade ettiği gibi, toplumsalın sonu (end of social) ile birlikte kamusal mekânlar yok oluşa doğru evrilecektir. Bunun yerine geçen paylaşım alanı ise sosyal medya olarak görülebilir. Tezin saha çalışmaları sırasında Moda semtinin sokak yazılarında sık sık rastladığımız gibi ‘Ahan da Fotoğraf’ adlı analog fotoğraf grubu, aktif bir biçimde, Baudrillard’ın düşüncesiyle bağdaşık olarak, Facebook ve Instagram’da dijital fotoğrafçılığın etkilediği ana akım kültüre karşı bir biçimde organize olmuş durumdadır. Analog fotoğraflarını Instagram hesabında paylaşan bir kullanıcı, hız çağında daha eski ve teknolojik açıdan zaman harcayan analog fotoğraf uğraşını şöyle değerlendirmektedir:

Analog ile o anı makineme hapsedtiğimi düşünüyorum hep, çektiğim fotoğraf sanki küçültüp makineye giriyor, böylesi hız çağında hayata tutunduğum tek gerçek şey, diğerleri çok ruhsuz gelirken analog başlı başına bir gerçeklik, uğraşması, çok mükemmel bir an yakaladığında o anı yakalamak için gösterdiğin çaba saniyeler içinde odaklama, diyafram enstantane ayarına bir bakıma her şeyiyle başlı başına bir gerçeklik bence analog, bu nedenle çok seviyorum asla o caddenin o köşesinde yaşanmayan bir anı makineme hapsediyorum... Hem de bir emekle... 1-2 saat sonra ölen bir adam olabilir o çektiğim kişi, 1-2 saat sonra yıkılabilir o ev, ya da gidebilir hayatımdan o insan... Hep bir anı, dijitalde çektiğim şey o kadar ruhsuz ki kolayca silebilirim... Ama analogta tekrar ve tekrar o ana dönüyorum (Berfe, Öğrenci, 25, Beşiktaş).

Grup üyesinin analog fotoğrafçılıkta ısrarında dikkat çeken, tezin yöntem kısmında sunduğumuz hümanistik ve hermeneutik yaklaşımı ilgilendiren deneyim, değerler ve yaşam dünyası konuları, karşı bir kültür olan bir ‘Ahan da Fotoğraf’ grubunun diğer üyelerinin düşüncelerinde de gözlemlenebilir.

Her varoluşun bir mekânı olduğu gibi ‘Ahan da Fotoğraf’ grubu üyelerinin de başlıca mekânlarından biri de Moda semtidir. ‘Askıda Fotoğraf’ etkinliğinde ağaçlara gerilen iplere mandallara takılan fotoğraf sergisinde görüldüğü üzere gruptan bir fotoğrafçı Moda’daki duvar yazılarını nesneleştirmiş ve adeta analog fotoğrafçılığın günümüz teknolojik gelişim içerisindeki alternatif doğasını, duvar yazılarının alternatif söylemi ile birleştirmiştir (Şekil 34).

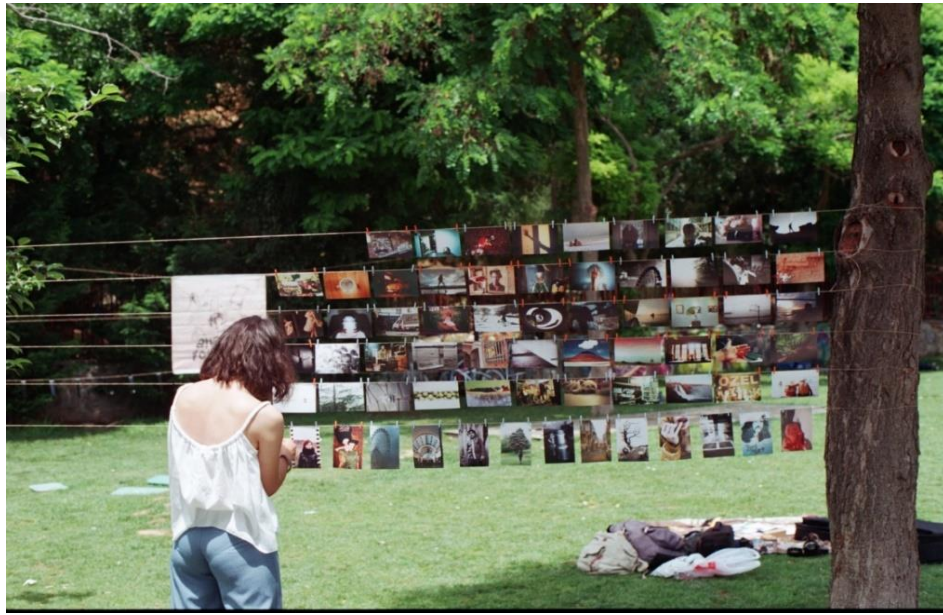

Şekil 34: Askıda Fotoğraf etkinliğinde sergilenen bu fotoğraf önceki bölümlerde heterotopya olarak işlediğimiz duvar yazılarını göstermektedir.

Buradaki asıl vurgu otantikliğedir ve alternatif yaşam alanıdır. Bu da yaşam dünyasının her yönüyle kendisini inşa etme şeklinin bütüncüllüğüne, üst üste binme durumunun görsele dökülmüş haline bir atıf olarak yorumlanabilir. Fotoğrafçı, karesine

düşen gölgeleri, duvarın dökülmüş boyası ve üzerindeki yazılarla bir bütün olarak ele almış, kendisini içinde bulunduğu heterotopik mekânın bir tür yeniden üreticisi konumuna getirmiştir.

‘Ahan da Fotoğraf’ grubunun üyeleri geleneksel olarak her yıl etkinliklerini Moda semtinde Askıda Fotoğraf başlığı ile düzenleyerek gruplarının çoğalmasına yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır (Şekil 35). Bu yıl altıncısı düzenlenen etkinlik, Lefebvre’in ifade ettiği tasarlanan mekân türünden yaşanan mekân türüne geçişi deneyimleme imkanı vermiştir.

Şekil 35: “Ahan da Fotoğraf” adlı analog fotoğrafçılar grubunun Moda Parkındaki geleneksel Askıda Fotoğraf adlı etkinliğinden bir görünüm

Fotoğraf grubunun kurucularından bir üye “Fotoğraf bugün çok fazla kapalı yerlere sıkıştırılıyor. Bana göre bir fotoğrafı seyretmek bu kadar pahalı olmamalı. Biz burada fotoğrafı şehirle birleştirmeye çalışıyoruz. Hem onlar (galeriler) bu yarısı yanmış film fotoğraflarını sergilemezler bile.” Diyerek kamusal mekân konularına temas eden bir sorunu belirtmiştir. Nitekim grubun kamuya açık bir alanda Askıda Fotoğraf etkinliklerini düzenlemeleri Sennett’in yukarıda alıntılıdığımız düşüncelerinden, hız ve mekânın uyarılması konusunda da aydınlatıcıdır. Fotoğrafı kentle birleştirirken yoldan geçen kişi esasen bu nadir görülen etkinlikle uyarılmaktadır (Şekil 36). Bu uyarılma durumu

kamusal olanın bütün aktörleri bir arada toplama gücünü gösterirken, heterotopik mekânsallığın yeniden üretimine de katkı sağlamaktadır.

Şekil 36: Askıda Fotoğraf etkinliğinden bir görünüm

Ahan da Fotoğraf grubunun kurucularıyla gazetekadıköy'ün gerçekleştirdiği röportajda, Moda'nın heterotopik özelliğine dair düşünceler de şöyle belirtilmektedir:

Kadıköy benim için İstanbul'un kısa tanımı. Burayı hep sevdim, nereye gidersem gideyim bir şekilde özledim. Bir 'Beyoğlu beyefendisi' tanımı vardır ya, o benim için Beyoğlu'nda dolaşmaya çıkmış Kadıköy'dür. Zaten son senelerde İstanbul'da insanların kendilerini rahat hissettikleri bir kaç yer kaldı ki... Bunlardan biri şüphesiz ki Kadıköy. Normalde de yaşadığımız yer burası olduğu için, Kadıköy'e ve Moda çimenlerine yabancı uzak değiliz, köpeklerinden kedilerine kadar. O yüzden etkinliği her sene Moda'da ağaçların arasında yapmaya devam edeceğiz (Ekin, 32, Fotoğrafçı, Kadıköy).

Dehaene ve Cauter'ın (2008) sivil sonrası kamusal mekânda çıkan heterotopyaları ele aldıkları çalışmalarında yok oluşa doğru sürüklenen kamusal mekâna ilişkin duyarlılık heterotopya kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Nitekim fotoğraf grubunun kurucusu da görüşmelerimizde, kamusal mekânın eksikliğine dair kaygılarını ifade etmiş ve etkinliğini “son kale” olarak gördüğü Moda semtinde yapma konusunda kararlılığını ortaya koymuştur. Moda'daki heterotopik mekânsallığın üyeleri olarak analog fotoğraf grubu bu tezde karşı kültürün aktörleri olarak gösterilebilir.

SONUÇ

Bu teze temel olark ele aldığımız heterotopya kavramı ile örtüşen mekânsal yapısı olan Moda semtinde yürüttüğümüz araştırmalar sonucunda, bölgedeki mekânsal çeşitliliğin bir karşı kültürün ürünü olduğu savunulmuştur. Foucault'nun baskı ve hegemonik düzenlerin altında bulunan bedenın özgürleşme ve kaçma çabasını ifade etmek için kullandığı heterotopya kavramına coğrafyacı David Harvey'nin ortaya koyduğu kavramsal katkılarıyla çalışmanın problemi ve önemi belirlenmiştir. Harvey'e göre (1997) Foucault'nun heterotopyası sadece kurumsal baskı mekânları içerisinde incelenmiştir. Coğrafi bir hassasiyetle heterotopya kavramının genelleştirilmesi için, kentsel diyalektik içerisinde incelenmesi gerektiğini savunan Harvey, bu noktadan hareketle Henri Lefebvre'in alternatif heterotopya kavramını öncüller. Lefebvre heterotopyaları farklılığın, kuralsızlık durumunun, potansiyel dönüşüm süreçlerinin mekânı olarak görerek, onları diyalektik bir kentleşme düşüncesinin içine yerleştirdi. Heterotopya fikrini izotopi ile birleştirerek, mekânın döneme, disipliner alana, sahaya, ve başat etkinliğe bağlı olarak değişen zıtlıklar, karşıtlıklar, üst üste binmeler ve yan yana gelmeler ile dolu olduğunu belirtir. Kavramsal çerçeve kısmında heterotopya için ortaya konan düşüncelerden hareketle belirlediğimiz yedi karakteristik özelliğine göre bir yerin heterotopik dokusu araştırılabilir. Coğrafi perspektifin getirisi olan yöntem ve tekniklerle inceleyerek, Moda semtinde öne çıkardığımız mekânsal birimlerin heterotopik özellik taşıdığını gösterdik (Tablo 7).

Heterotopya başlıca özellikleri:

1. Karşı kültür
2. Alternatif düzen
3. Heterojen yapının mekânsal ögesi
4. Sivil toplum sonrası çöken kamusal mekân
5. Kuralsızlık durumu
6. Kaçış ya da sapma
7. Marjinallik

Tablo 7: Heterotopik mekân özellikleri ve Moda'nın başka mekânları

Mekânsal Birimler	Heterotopya Prensipleri	Kanıtların kaynakları
Sokak Yazıları	1, 3, 4, 5, 7	Gözlem Fotoğraflar Semiyojoloji
Gece Mekânları	2, 3, 6, 7	Gözlem Günlük Yoğunluk Haritaları
Sahaflar	3, 6	Gözlem Harita Görüşmeler
Sanat Evleri	1, 2, 3, 7	Gözlem Harita Görüşmeler
Ahan da Fotoğraf	1, 2, 4, 7	Söylem Analizi Fotoğraflar
Sahneler	1, 2, 3, 4, 7	Gözlem Söylem Analizi
Sivil Toponomi	1, 2, 6, 7	Hermonitik Söylem Analizi

Olanaklı dünyadaki her şeyin olanaksız bir mekânda bir arada bulunmasına dayanan heterotopyalar, kamusal yaşamın, gündelik hayat pratiklerinin zemin bulduğu Moda semtindeki farklılıklar ve karşıtlıkların temelinde, sosyal teorideki kavramlar ile coğrafi bir perspektif çerçevesinde ele alınarak, bir karşı bölge olarak ortaya konmuştur. Bu çalışma coğrafi kavram ve metotlar kullanılarak üretilen başka mekân kurgularının, gece peyzajının, sokak yazılarının ve sivil toponomisinin gösterimiyle bir semtin, kentsel diyalektik içerisine konulması suretiyle yapılmış bir heterotopya çalışması niteliğini de taşımaktadır. Ayrıca heterotopya kavramı bu tezde Yi-Fu Tuan'ın coğrafyaya kazandırdığı 'kaçış' kavramı ile birlikte ele alınarak, heterotopik mekânın oluşumuna dair nedenler ortaya konulmuştur. Bu sayede hem heterotopya hem de kaçış teması arasındaki diyalektik ile kaçış mekânlarının kimliği ve nitelikleri gösterilmiştir. Heterotopya ve coğrafi perspektiflerle mekânsal olarak ele alınan duvar yazıları, sanat evleri, sahneler, sahaflar ve sivil toponomi öğeleri daha detaylı araştırmalarla içerikleri sosyal ve siyaset teorisi bağlamında ele alınarak yeni çalışmalara konu olabilir. Zira öne çıkardığımız bu

heterotopik ögeler Harvey'in 'umut mekânları' olarak tanımladığı özgürlükçü ve karşı mekânları ayakta tutan, toplumsal dönüşümlerde aktif rol edinen alternatif düzenin elemanlarıdır.

Durgun (2011), Dehaene ve De Cauter'in (2008) gibi akademisyenlerin modern siyaset içerisinde en önemli mekânsal birim olarak gördüğü kamusal mekânın dönüşümüne Moda semtindeki sosyo-kültürel peyzaj görünümleri olan duvar yazılarının katkısı bu heterotopya çalışmasında belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışma sonucunda; coğrafi düşünce tarihinde yer edinmiş alansal farklılaşma ve zaman coğrafyası gibi perspektifler, hümanistik, eleştirel ve radikal teorilerle birlikte ele alınarak, yeniden postmodern coğrafya tartışmaları içerisinde işlerlik kazanmışlardır. Son olarak, heterotopya çalışmalarındaki kurumsal ve tikel heterotopik mekânlardan farklı olarak bu tez, Moda semtinin, coğrafyanın kurucu elemanlarından olan bölge kavramı ile ele alınıp, kentsel diyalektik içerisine yerleştirilmesi yoluyla, farklılıkların bir araya gelmesiyle oluşan bir heterotopya bölgesi olduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Alderman, Derek (2008, Place, Naming, and the Interpretation of Cultural Landscapes, Editors: Brian Graham, Peter Howard, *Naming, and the Interpretation of Cultural Landscapes*, Ashgate.
- Baudrillard, Jean (2003), *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Belge, Murat (1993), *İstanbul Gezi Rehberi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Braudel, F. (1985). “Tarih ve Toplumsal Bilimler”, Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde, s. 69–96, İstanbul.
- Buttimer, A. (1976). Grasping the dynamism of lifeworld, *Association of American Geographers vol:66: 277-92*.
- Cansever, Edip (2010), *Sonrası Kalır I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çankaya, İpek (2014), Halka Sanat Projesi, Özel Baskı.
- Dehaene, Michiel ve De Cauter, Lieven (2008), *Heterotopia and the City: Public Space in Postcivil Society*, Routledge, London.
- Dickens, Charles (2005), *İki Şehrin Hikâyesi*, Bahar Yayınevi: İstanbul.
- Dikeç, Mustafa (2016), Siyaset Üzerine Düşünme Tarzı Olarak Mekân, *Cogito Dergisi, Sayı:84, Güz, 2016, s. 45-68, İstanbul*.
- Durgun, Sezgi (2011), *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Eco, Umberto, Martini Kardinal (2005), İnanç ya da İnançsızlık, 1001 Kitap Yayıncılık, İstanbul.
- Flowerdew, Robin (2018), “Torsten Hagerstrand”, Phil Hubbard ve Rob Kitchin (Haz); Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler, Litera Yayıncılık: İstanbul, s. 349-358.

- Foucault, Michel (1984), *Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias*, *Architecture / Mouvement / Continuité*. pp: 1-9.
- Foucault, Michel (2013), *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Yayınevi, İstanbul.
- Foucault, Michel (2015), *Kelimeler ve Şeyler*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi: Ankara.
- Gadamer, Hans Georg (2008), *Hakikat ve Yöntem (I.Cilt)*, (Çev. Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan), Paradigma Yayınları: İstanbul
- Gregory, David (1989), *Areal Differentiation and Post-Modern Human Geography, Horizons in Human Geography*, pp: 67-96.
- Hägerstrand, Torsten (1970), *What about people in regional science ?*, *Papers of the Regional Science: Association: Vol: 24*, pp. 7-24.
- Hartshorne, Richard (1962), *On the Concept of Areal Differentiation*, *The Professional Geographers*, Vol: 14, pp: 10-12
- Hartshorne, Richard. 1939. *The Nature of Geography: A Critical Survey of Current Thought in the Light of the Past*, Association of American Geographers: Washington.
- Harvey, David (1988), *Sosyal Adalet ve Şehir*, Metis Yayınları: İstanbul.
- Harvey, David (1997), *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*, (Çev. Sungur Savran), Metis Yayınları: İstanbul.
- Harvey, David (2001), *Sermayenin Mekânları: Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru*, (Çev. Başak K., Deniz K. Kıvanç T. Ve Seda, Y.), Sel Yayıncılık: 557, İstanbul
- Harvey, David (2015), *Kozmopolitik ve Özgürlük Coğrafyaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul
- Holt-Jensen, Arild (2017), *Coğrafya Tarihi Felsefesi ve Temel Kavramları*, (Çev. E. Bekaroğlu, Ö. F. Anlı, H. Turut ve S. Tuysuz), İdil Yayınları, Ankara.

- Kitchin, Rob., Hubbard, Philip (2018), *Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler*, Litera Yayıncılık: İstanbul.
- Kütükçü, Tamer (2014), *Kadıköy'ün Kitabı*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Mills, Amy (2014), *Hafızanın Sokakları: İstanbul'da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik*, (Çev. Cem Soydemir), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İlber (2010), İlber Ortaylı ile İstanbul Tarihi Üzerine, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, s. 389-399, İstanbul.
- Özher Koç, Sema (2017), “Ayla Kutlu’nun Emir Bey’in Kızları Adlı Romanında Mekân-İnsan İlişkileri”, Ramazan Korkmaz ve Veysel Şahin (Haz.); Romanda Mekân, Akçağ, Ankara: ss. 265-282.
- Lefebvre, Henri (2011), *Kentsel Devrim*, (Çev. Selim Sezer), Sel Yayıncılık: İstanbul.
- Lefebvre, Henri (2014), *Mekânın Üretimi*, (Çev. Işık Ergüden), Sel Yayıncılık: İstanbul.
- Paglen, Trevor (2009), *Experimental Geography: From Cultural Production to the Production of Space*, *The Brooklyn Rail*, New York.
- Piran, Cemşit (2017), *20 No’lu Tramvay Kadıköy-Moda*, Gita Yayınları, İstanbul.
- Rifat, Oktay (1976), *Bir Kadının Penceresinden*, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Rozental, İzel (2010), *Moda Sevgilim “Yeniden”*, Kırmızı Kedi Yayınevi: 642, İstanbul.
- Seamon, David (2017) “A Phenomenological and Hermeneutic Reading of Rem Koolhaas’s Seattle Central Library,” Ruth Conway Dalton and Christopher Hölscher (eds.), *Take One Building: Interdisciplinary Research Perspectives on the Seattle Central Library* pp. 67-94, London: Routledge.
- Sennett, Richard (2012), *Ten ve Taş*, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Sennett, Richard (2016), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (Çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, M. ve Kurtkapan, H. (2017), Yaşlılığın Mekânsallaşması: Kadıköy Moda’daki Bir Apartman Dairesi Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 1, ss.4-19.

- Soja, Edward (2017), *Postmodern Coğrafyalar: Eleştirel Toplumsal Toeride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi*, (Çev. Yunus Çetin), İmge Kitabevi: Ankara.
- Tuan, Yi - Fu (1977), *Space and Place: Humanistic Perspective*. Minnesota University Press.
- Tuan, Yi - Fu., 1976. *Humanistic Geography, Annals of the Association of American Geographers*, vol: 66, pp. 266-276.
- Tuan, Yi-Fu (1990), *Topophilia: Humanistic Perspective*. Columbia University Press.
- Tuan, Yi-Fu (2015), *Bir Kurucu Unsur Olarak Kaçış*, (Çev. Ş. Emek Ataman), Litera Yayıncılık, İstanbul.
- Tunçel, Harun (2000), Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı:2, s.23-34, Elazığ.
- Uyguner, Muzaffer (1977), Bir Kadının Penceresinden, *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi*, Cilt: 36, Sayı:310, s. 64-47, Ankara.
- Uygun, Gökçe (02 /07/2018), Dijital koşturmacada analog sakinliği, *Gazete Kadıköy*.
- Withers, Charles ve Livingstone, David (2010), *Coğrafya ve Devrim*, (Çev. Dilek Çenkçiler), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

EKLER

Ek 1: tez kapsamında görüşme yapılan kişilerin bilgileri

	Adı	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Eğitim	Yer
1	Melek	Kadın	35	Kuaför	Lise	Kadıköy
2	Kemal	Erkek	59	Seyyar Satıcı	İlkokul	Kadıköy
3	Fatma	Kadın	41	Esnaf	Üniversite	Kadıköy
4	Berfe	Kadın	25	Öğrenci	Üniversite	Beşiktaş
5	Ekin	Erkek	32	Fotoğrafçı	Üniversite	Kadıköy
6	Lütfi	Erkek	62	Sahaf	Lise	Kadıköy
7	Levent	Erkek	65	Akademisyen	Yüksek Öğretim	Kadıköy

ÖZGEÇMİŞ

12 Eylül 1990 tarihinde Siirt'in Merkez ilçesine bağlı Gökçebağ Köyü'nde dünyaya gelen Serhat Ay, 1994 yılında ailesi ile birlikte ilkokul öğrenimini aldığı İstanbul'un Esenler ilçesine taşındı. 2006'da başladığı liseyi Bağcılar İbn-i Sina Anadolu Lisesi'nde okuduktan sonra 2010 yılında 1 yıl süren İngilizce eğitimi veren hazırlık okulu deneyiminin ardından Fatih Üniversitesi'nin Coğrafya Bölümü'nde tam burslu olarak lisans eğitimine başladı. 4 Yıllık lisans eğitiminden sonra 2015'in güz döneminde İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı Coğrafya Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde araştırma görevliliğine başlayan Serhat Ay yükseköğrenimine de aynı yerde devam etmektedir. İlgilendiği başlıca alanlar arasında toplumsal coğrafya, zaman coğrafyası, sosyal teori, mekânın felsefesi, filmlerde mekân ve mekânın poetikası yer almaktadır.